

UNIwersytet IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU
INSTYTUT PRAHISTORII

**FOLIA
PRAEHISTORICA
POSNANIENSIA**

TOM II

Redakcja

JAN ŹAK (redaktor), ALEKSANDER KOŚKO (z-ca redaktora),
ANDRZEJ WEBER (sekretarz)

POZNAŃ 1987

OSADA Z POŁOWY II TYSIĄCLECIA P.N.E. W GOSZCZEWIE,
GM. ALEKSANDRÓW KUJAWSKI, WOJ. WŁOCŁAWSKIE, STAN. 14

Z BADAŃ NAD ROZWOJEM KULTUROWYM SPOŁECZEŃSTW KUJAW
NA PRZEŁOMIE EPOKI NEOLITU I BRĄZU

A SETTLEMENT FROM THE MIDDLE OF THE SECOND MILLENIUM
B.C. IN GOSZCZEWO SITE 14, ALEKSANDRÓW KUJAWSKI COMMUNE
WŁOCŁAWEK PROVINCE

A CONTRIBUTION TO THE STUDIES OF THE CULTURAL DEVELOPMENT
OF THE KUJAWY COMMUNITIES
AT THE TURN OF THE NEOLITHIC AND THE BRONZE AGE

Janusz Czebreszuk

Instytut Prahistorii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (Institute of Prahistory, Adam Mickiewicz University), ul. Marchlewskiego 124/126, 61-874 Poznań — Poland.

Received September 1983

ABSTRACT. The author presents materials from the early Bronze Age settlement in Goszczewo, Kujawy. In the course of their analysis it was found that chronologically the materials should be placed between BB — BC (acc. to Reinecke). The closest analogies to the Goszczewo data features were found in the Carpathian culture zone (the Madiarov and the Otomani cultures). It followed from the analysis of the Kujawy finds that there exists a number of other sites sharing the trans Carpathian zone analogies with Goszczewo. A hypothesis about the existence of a specific culture system in BB — BC in Kujawy was put forward. This culture system is genetically related to the cultures of the trans-Carpathian zone and is defined as the Goszczewo group.

UWAGI WSTĘPNE

Jednym z zagadnień podjętych przez Zespół Badań Kujaw IP UAM jest problem stosunków kulturowych na przełomie epoki kamienia i brązu (analizowany odcinek pradziejów określono w tym opracowaniu mianem „interstadium epok neolitu i brązu” - w skrócie: INB¹). Przesłankę rozpoczęcia prac w tym zakresie stanowiło:

¹ Propozycja nowego schematu periodyzacji pradziejów, którego uzewnętrznieniem dla przełomu epok neolitu i brązu jest postulowana tu jednostka — interstadium — wypływa między innymi z konieczności integralnego podchodzenia do zasadniczych dla pradziejów okresów wielkich przewartościowań kulturowych (np. przełom epoki brązu i żelaza czy przełom okresu wpływów rzymskich i wczesnego średniowiecza). W dotychczasowych schematach były one najczęściej „rozbijane” na dwie jednostki, dość sztucznie dołączane do dwóch sąsiednich epok. INB obejmował więc chronologicznie na Niżu okres schyłkowego neolitu (w rozumieniu: A. Ko-ko 1979: 114, tabela 20) oraz wczesną epokę brązu - to znaczy okres od ok. 2200 do 1200 r. p.n.e. Por. także: J. Czebreszuk 1982: 3n.

podsumowanie dorobku dotychczasowych badań i jego reinterpretacja połączona z próbą hipotetycznego wyjaśnienia zmian kulturowych w INB na Kujawach² oraz ogólne rozpoznanie Kujaw w ramach powierzchniowej inwentaryzacji stanowisk.

W terenowych realizacjach badań w ramach tego problemu, zapoczątkowanych w 1980 r.³, zastosowano następującą procedurę:

— wyselekcjonowano — na tle powierzchniowego rozpoznania terenu — określone skupiska stanowisk, mieszczące się w szeroko pojętym przełomie epok neolitu i brązu (INB),

— dokonano wśród nich wyboru tych skupisk, które z racji potencjalnej wagi poznawczej mogły dostarczyć najefektywniejszego materiału źródłowego.

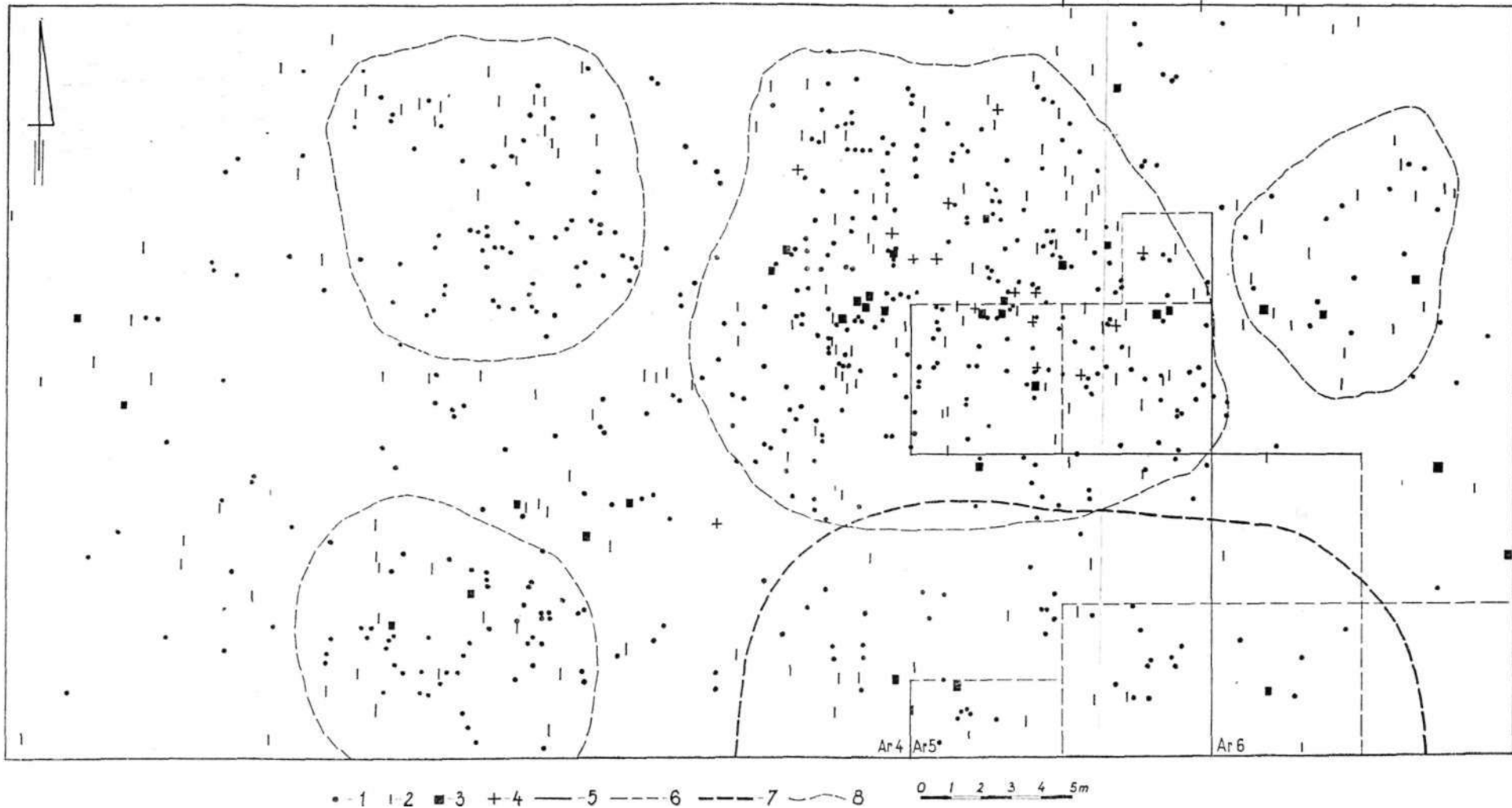
Wybór padł między innymi na „mikroregion” usytuowany w środkowym odcinku biegu rzeki Tażyny, w ramach którego poddano eksploracji wykopaliskowej 4 stanowiska — wszystkie w Goszczewie, gm. Aleksandrów Kujawski, woj. włocławskie, oznaczone numerami: 13, 14, 16 i 25. Szczególnie istotnych źródeł dlaświetlenia interesującego nas problemu dostarczyły badania na stanowisku 14, które właśnie z tego powodu stały się przedmiotem niniejszego ujęcia. Badania zainicjowano tam w 1981 r. — dokonując rozpoznania metodą szczegółowej inwentaryzacji powierzchniowej na łącznym obszarze 1250 m² (ryc. 1). W ich wyniku wyróżniono wówczas 5 punktów osadniczych (minimum), a mianowicie 4 związane z ludnością kultury amfor kulistych (KAK) oraz 1 o cechach „wczesnobrązowych”. Rezultaty szczegółowych badań powierzchniowych dały podstawę do zaplanowania miejsca i zasięgu eksploracji wykopaliskowej⁴ (ryc. 2). Objęła ona powierzchnię 259 m², w ramach której odsłonięto prawie w całości niewielkie osiedle o cechach „wczesnobrązowych”. Otrzymano także stratygraficzne potwierdzenie starszeństwa osadnictwa ludności KAK (ryc. 4). Punkt „wczesnobrązowy” poddany został w 1982 roku badaniom uzupełniającym (powierzchnia 50 m²) w celu określenia zasięgu osiedla — szczególnie wschodniego (ryc. 2: 5Cg, 27B, 28Cc).

Pozyskany w trakcie prac wykopaliskowych materiał, określony wstępnie (na podstawie cech ceramiki) jako „wczesnobrązowy”, nasuwa znaczne trudności identyfikacji taksonomicznej jako atypowy w skali wyróżnionych dotychczas w INB jednostek kulturowych. Istnieje więc znaczne prawdopodobieństwo, że może okazać się istotnym elementem poznania — mało dotąd znanych — procesów przemian kulturo-

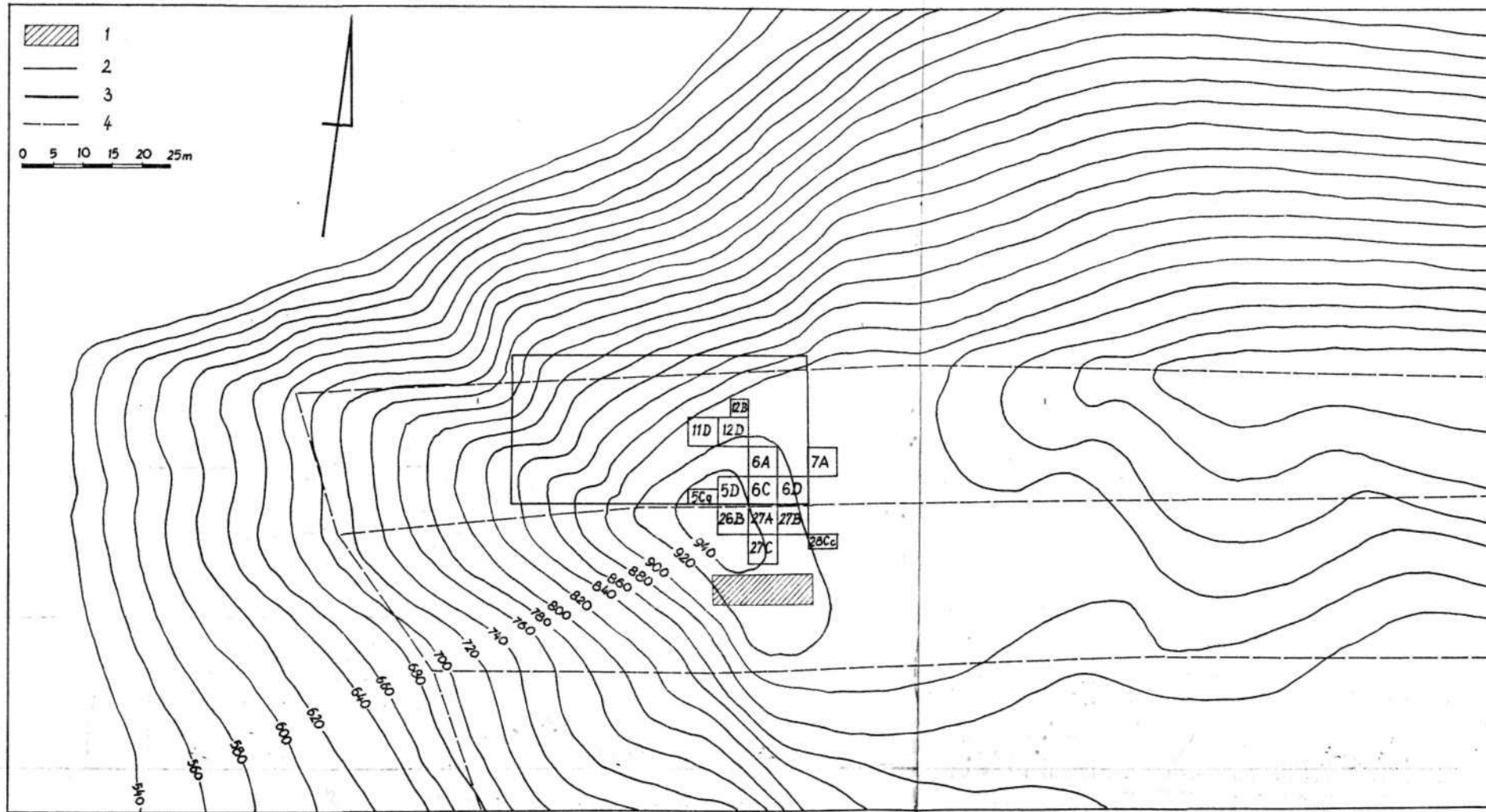
² A. Kośko 1979.

³ Całość prac eksploracyjnych podjęto w ramach programu naukowego Zespołu Badań Kujaw IP UAM pod kierunkiem doc. dr hab. A. Cofty-Broniewskiej. Jest to program realizowany we współpracy z Resortowym Programem R-III-6 pt. Kontakty ziem polskich z Europą Środkową, Wschodnią i Północną oraz ze światem śródziemnomorskim w starożytności i we wczesnym średniowieczu.

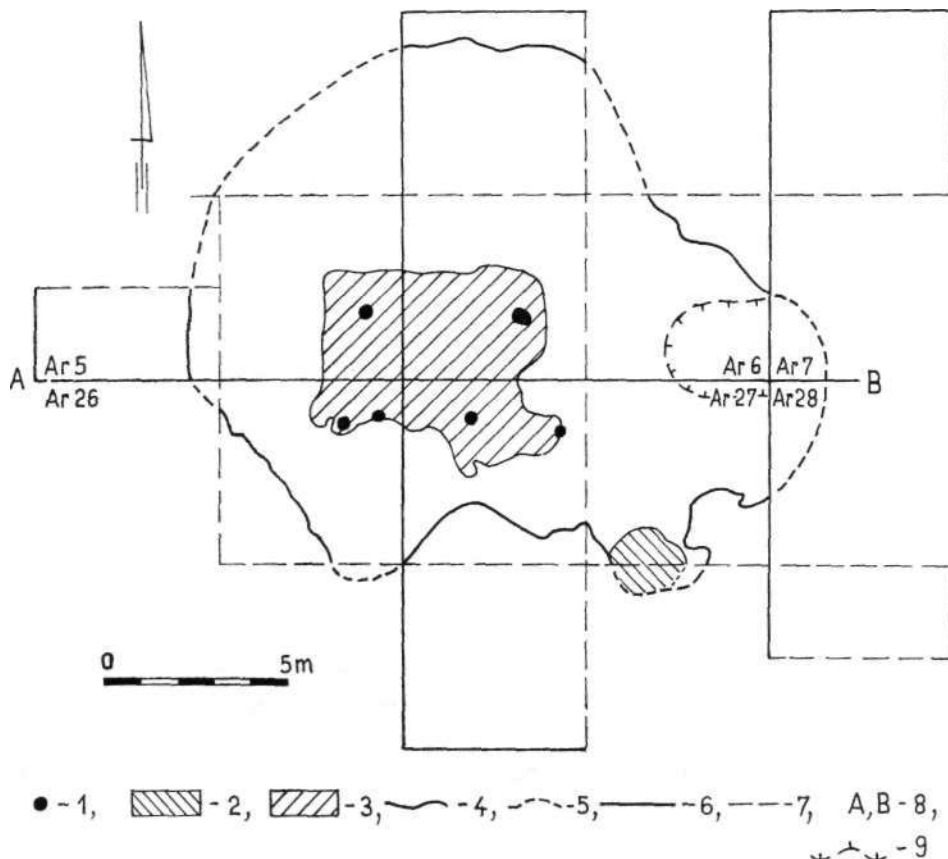
⁴ Badania wykopaliskowe realizowano metodą 10 i 5 cm warstw mechanicznych (w zależności od komplikacji układów konsystencyjnych). Po każdej warstwie dokonywano odczytu zmian barw gleby. Obiekty wyróżniono na analitycznym etapie generalizacji informacji. Materiał ruchomy lokalizowano dwuwymiarowo w obrębie każdej warstwy mechanicznej.

Ryc. 1. Goszczewo, gm. Aleksandrów Kuj., woj. wrocławskie, stan. 14. Plan szczegółowych badań powierzchniowych: 1 – fragmenty ceramiki, 2 – krzemienie, 3 – kamienie, 4 – kości, 5 – granice arów znajdujących się w obrębie pola szczegółowych badań powierzchniowych a badanych wykopaliskowo, 6 – j.w. granice ćwiartek arowych, 7 – granice powierzchniowego zasięgu występowania ceramiki z INB, 8 – granice zaznaczających się na powierzchni skupisk ceramiki ludności KAK.
 Fig. 1. Goszczewo, site 14 Aleksandrów Kujawski commune, Wrocław province. Detailed surface survey – plan. Legend: 1 – pottery shards, 2 – flints, 3 – stones, 4 – bones, 5 – limits of areas within the range of the detailed surface survey examined excavatorily, 6 – quarters of areas, cf. above, 7 – surface limits of the INB pottery occurrence, 8 – surface limits of the GAC pottery occurrence. Rys S. Czebreszuk

.Ryc 2. Gosczewo, gm. Aleksandrów. Kuj., woj. włocławskie, stan. 14. Plan warstwicowy z zaznaczeniem zasięgu badań eksploracyjnych: 1 .- budynek, 2 — granice obszaru szczegółowych badań powierzchniowych, 3 — miedze
 Fig. 2. Gosczewo, site 14, Aleksandrów Kujawski commune, Włocławek province. Contour plan with surface survey range. Legend: 1 — structure, 2 — detailed surface survey limits, 3 — balks

Ryc. 3. Goszczewo gm. Aleksandrów Kuj., woj. włocławskie, stan. 14. Zasięg i struktura osadnictwa z INB. 1 — dołki posłupowe, 2 — „jama”, 3 — ślad budowli półziemiankowej, 4 — uchwycona wykopaliskowo granica warstwy intensywnie użytkowanej w INB, 5 — j.w. granica hipotetyczna, 6 — granice arów badanych wykopaliskowo, 7 — j.w. granice ćwiartek arowych, 8 — zasięg profilu — por. ryc. 4, 9 — granice wykopów współczesnych

Fig. 3. Goszczewo site 14, Aleksandrów Kujawski commune, Włocławek province. Range and structure of the INB settlement. Legend: 1 — after-posts wholes, 2 — „pit”, 3 — trace of a semidig-out structure, 4 — excavatorily confirmed layer intensively utilized in INB, 5 — hypothetical layer limit, cf. above, 6 — limits of area examined excavatorily, 7 — Quarters of areas, cf. above, 8 — profile range, compare fig. 4., 9 — present trenches limits

wych w INB, co motywuje konieczność jak najszybszego przedstawienia materiałów z Goszczewa szerokiemu gronu prahistoryków w formie artykułu⁵.

Artykuł składa się, nie licząc uwag wstępnych i wniosków końcowych, z dwóch

⁵ Nie jest więc on całościową monografią stanowiska w Goszczewie 14. Przedstawia jedynie zbiór cech „wczesnobrązowych”, wyselekcjonowanych z całości materiałów pozyskanych w trakcie badań stanowiska. Część materiałów związana z osadnictwem ludności KAK będzie przedmiotem osobnej publikacji.

części: analizy specyfikującej (rozdział I) oraz analizy kulturowo-chronologicznej (rozdział II). W części pierwszej (I), poświęconej głównie analizie ceramiki, dążąc do kondensacji wyводу i formalizacji analizy zastosowano zespół rozbudowanych metod specyfikacji — rozwijanych ostatnio w środowisku poznańskim. W części drugiej (II) artykułu wyspecyfikowane uprzednio cechy zaklasyfikowano do dwóch grup genetycznie ujawniających allochtoniczny i autochtoniczny trend w kulturze ówczesnych Kujaw, by w końcu dokonać próby identyfikacji poszczególnych grup cech z jednostkami taksonomicznymi (ze szczebla kultury lub kręgu — cyklu — kultur archeologicznych).

I. SPECYFIKACJA MATERIAŁÓW ŹRÓDŁOWYCH

A. POŁOŻENIE PUNKTU OSADNICZEGO Z INB I ELEMENTY JEGO ZABUDOWY

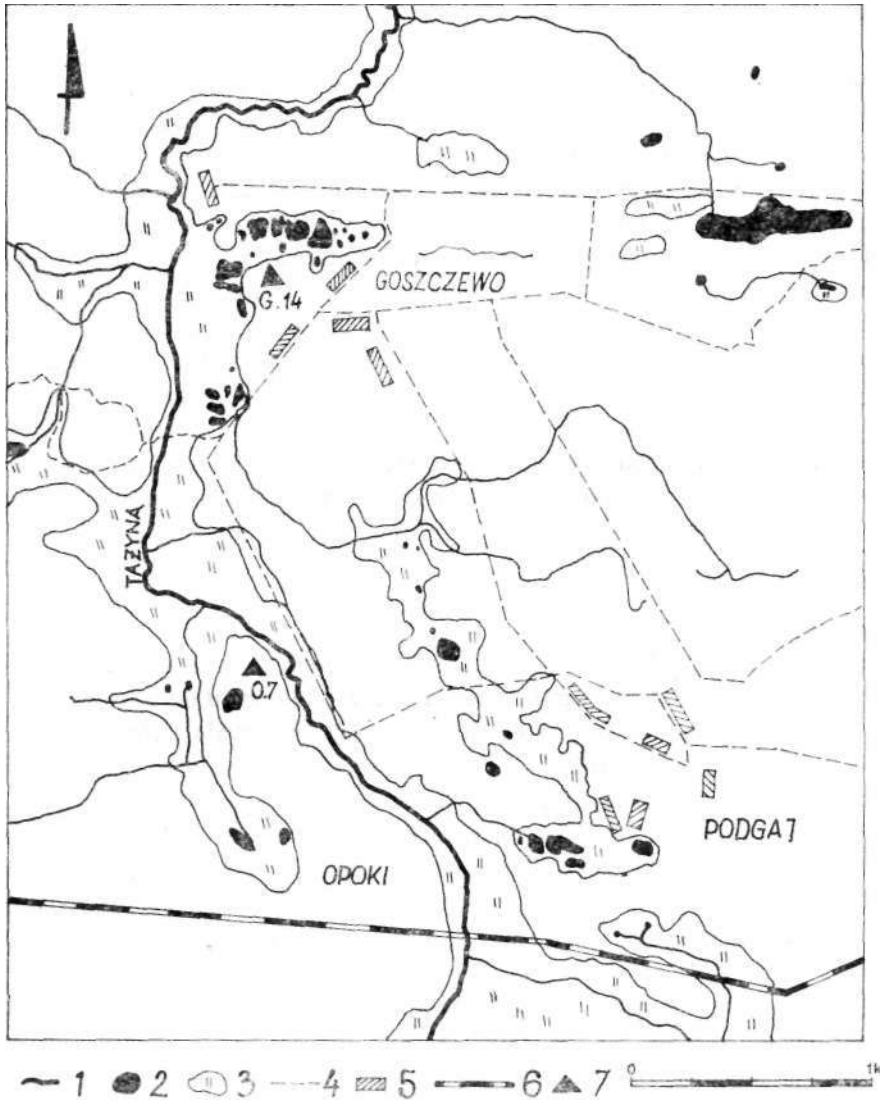
Osada z wczesnej epoki brązu na stan. 14 w Goszczewie założona została na pokrytej glebą bielicową kulminacji rozległego cypla, uformowanego u zbiegu dwóch dolin: rzeki Tążyny i małego, bezimiennego jej dopływu (ryc. 2). Cypel ten znajduje się na krawędzi terasy nadzalewowej, zbudowanej z dobrze przesortowanych piasków, w odległości ok. 500 m na E od łożyska Tążyny (mapa 1).

Pozostałości po punkcie osadniczym z INB ujawniły się w postaci silnie zantropogenizowanej warstwy, zawierającej ceramikę o cechach dla tej „epoki” charakterystycznych. Objęła ona obszar ok. 14x11 m, to znaczy ponad 150 m² (ryc. 3: 4). W obrębie tej przestrzeni zarejestrowano 2 obiekty: a) mieszkalny — w postaci półziemianki i b) mały charakterystyczny, stąd trudny do określenia funkcjonalnego — „gospodarczy”.

a. Półziemianka (ryc. 3: 3), znajduje się w centrum osady, posiada zarys prostokąta z zaokrąglonymi narożnikami o wymiarach ok. 5 x 4 m. Jej wypełnisko, wyróżniające się od otoczenia ciemniejszym zabarwieniem, miało ok. 60 cm miąższości i zawierało wyraźnie zwiększoną ilość materiału ruchomego. Wzdłuż krawędzi obiektu wystąpiły niewielkie zagłębienia (ryc. 3: 1) interpretowane jako dołki posłupowe. Ich niewielka ilość, jak i stan zachowania nie pozwala na określenie konstrukcji budowli.

b. Usytuowany w odległości ok. 2,5 m od półziemianki, na południowo-wschodnim krańcu osady obiekt „gospodarczy”, kulisty w rzucie poziomym (średnica ok. 1,5 m) w przekroju nieckowaty (głębokość zachowana ok. 1,5 m) — ryc. 3: 2, zawierał jżnikomą ilość materiału.

W świetle dotychczasowych prac eksploracyjnych można wykluczyć istnienie akichkolwiek dalszych punktów osadniczych z INB na stanowisku Goszczewo 14.

Mapa 1. Goszczewo, gm. Aleksandrów Kuj., woj. włocławskie stan. 14. Położenie stanowiska: 1 — ciek, 2 — zbiorniki wodne, 3 — łąki i tereny podmokłe, 4 — drogi, 5 — zabudowania, 6 — linia kolei wąskotorowej, 7 — stanowiska w Goszczewie 14 i Opokach 7

Map 1. Goszczewo site 14, Aleksandrów Kujawski commune, Włocławek province. Site placement. Legend: 1 — water-courses, 2 — water reservoirs, 3 — meadows and wet soils, 4 — roads, 5 — buildings, 6 — standard-gauge railway line, 7 — site in Goszczewo 14 and in Opoki 7

B. ŹRÓDŁA RUCHOME

Zbiór elementów ruchomych pozyskany z osady „wczesnobrązowej” składa się z fragmentów ceramiki naczyniowej, szczątków osteologicznych oraz wyrobów kamiennych i krzemiennych. W niniejszej pracy zajęto się jedynie: 1) wytworami ceramicznymi, w ich aspekcie: a) technologicznym, b) makromorfologicznym, c) mikromorfologicznym (krawędzie wylewów, ucha, dna) i d) zdobniczym oraz 2) informacjami archeozoologicznymi, pominięto natomiast wyroby kamienne i krzemienne. Decyzja ta wynika z aktualnego stanu badań nad typologią i chronologią wytworów krzemiennych i kamiennych dla młodszego neolitu i INB, który nie upoważnia do wydzielenia w złożonej sytuacji stratygraficznej przedmiotów charakterystycznych dla INB. A jak już wyżej sygnalizowano, w Goszczewie na stan. 14 warstwa z pozostałościami osadnictwa „wczesnobrązowego” leży bezpośrednio na warstwie ze śladami zasiedlenia ludności KAK, częściowo niszcząc ją. Stwarza to niebezpieczeństwo przemieszania materiału krzemiennego i kamiennego z obydwu warstw.

1. WYTWORY CERAMICZNE

Biorąc pod uwagę zarysowane wyżej możliwości pomyłek w klasyfikacji materiałów ze złożonego układu stratygraficznego (także w odniesieniu do wytworów ceramicznych), w pierwszym rzędzie dokonano wstępnego przeglądu technologii całego zbioru fragmentów naczyń (ok. 830 sztuk) z warstw „wczesnobrązowych”. Jego wyniki przedstawiają się następująco:

a, stwierdzono znaczny stopień zbieżności cech technologii wytworów ceramicznych z dwóch, wyróżnionych wcześniej „stałych elementów” osady (tzn. półziemianki i obiektu „gospodarczego”) oraz z otaczającej je warstwy (ryc. 3:4); w efekcie postanowiono materiał z wszystkich elementów osady połączyć w jedną grupę i dalej analizować łącznie,

b, w tak pojętym zbiorze wyróżniono wstępnie 3 grupy technologiczne: pierwsza — niewątpliwie związana z KAK, daje się bez trudu opisać za pomocą schematu opracowanego przez E. i L. Czerniaków⁶ (120 fragmentów), druga — reprezentująca odmienne reguły technologiczne niż KAK, charakterystyczne dla ceramiki „wczesnobrązowej” (488 fragmentów) i trzecia — pośrednia, o cechach niejednorodnych, wykazujących daleko zaawansowane przekształcenie reguł technologii KAK (grupa pierwsza) w kierunku zasad reprezentowanych przez grupę drugą (222 fragmenty).

Jeśli pozycja genetyczno-chronologiczna ceramiki grupy pierwszej i drugiej może być określona bez poważniejszych zastrzeżeń, to określenie tej pozycji w przypadku grupy trzeciej byłoby na obecnym etapie badań nieuzasadnione. W tym kontekście poddano specyfikacji jedynie wytwory z grupy drugiej, a więc komponent „czysto

⁶ E. Czerniak 1979, E. Czerniak, L. Czerniak 1983.

wczesnobiażowy", tj. 488 fragmentów naczyń, z czego z półziemianki pochodzi 250 (ryc. 3: 3), z obiektu „gospodarczego” — 3 (ryc. 3:2) oraz z „warstwy” — 235 (ryc. 3: 4).

a. Technologia

Specyfikacji cech technologicznych dokonano stosując schemat zaproponowany wcześniej przez autora⁷. Zdając sobie sprawę z trudności w korzystaniu z niepublikowanego opracowania, przedstawiono w skrócie zasady opisu, do niezbędnego minimum ograniczając definicje poszczególnych stanów cech⁸.

Grupa cech „a”

Cecha „aa” — rodzaj domieszki:

- 1 — organiczna
- 2 — mineralna
- 21 — domieszka mineralna piasku
- 22 — domieszka mineralna tłucznia
- 221 — j.w. tłucznia o barwie niejednorodnej
- 222 — j.w. tłucznia o barwie białej
- 223 — j.w. tłucznia o barwie różowej.

Cecha „ab” — granulometria domieszki:

- 1 — domieszka drobna (o średnicy ziarna do 1 mm)
- 2 — przewaga domieszki drobnej z obecnością średniej
- 3 — przewaga domieszki drobnej z obecnością średniej i grubej
- 4 — przewaga domieszki średniej z obecnością drobnej
- 5 — domieszka średnia (o średnicy ziaren od 1 do 2 mm)
- 6 — przewaga domieszki średniej z obecnością drobnej i grubej
- 7 — przewaga domieszki średniej z obecnością grubej
- 8 — przewaga domieszki grubej z obecnością drobnej i średniej
- 9 — przewaga domieszki grubej z obecnością średniej
- 10 — domieszka gruba (ponad 2 mm).

Cecha „ac” — ilość domieszki:⁹

- 1 — mała
- 2 — duża.

Cecha „ad₁” — „jakość” masy ceramicznej — charakter uwarstwienia przełomu:

- 1 — glina dobrze wymieszana — przełom jednolity
- 2 — glina średnio wymieszana — przełom „warstewkowy”
- 3 — glina słabo wymieszana — przełom „gruzełkowy”.

⁷ J. Czebreszuk 1982: 26 n.

⁸ Sposób kategoryzacji cech por. L. Czerniak, A. Kośko 1980: 253, tabela 1.

⁹ W miarę intersubiektywne zdefiniowanie stanów tej cechy przysparza wiele trudności, które mają swoje źródło w braku jasnych i możliwych do zastosowania makroskopowych metod wyróżniania stanów. W związku z tym, że cecha „ac” odgrywa nieznaczną rolę w stosowanym tu schemacie, pozwolono sobie na bezdefinitywne przedstawienie dwóch stanów, które — mówiąc ogólnie — mogą ujawniać jedynie dwie tendencje w recepturach ceramicznych: do minimalizacji ilości domieszki mineralnej (stan 1) i do jej maksymalizacji (stan 2).

Cecha „ad₂” — domieszka tłuczonych skorup:

- 1 — widoczna
- 2 — niewidoczna.

Cecha „ae” — ilość substancji ilastej w tle ceramicznym. Jest to parametr ujawniający prawdopodobne preferencje w wyborze złóż gliny przez wytwórców o różnej praktyce kulturowej; identyfikacja jego nastąpiła na podstawie przeglądu analiz mineralogiczno-petrograficznych ceramiki (seria tego typu analiz, dla ceramiki neolitycznej i wczesnobrązowej Kujaw, w wykonaniu doc. M. Pawlikowskiego i doc. M. Muszyńskiego z AGH znajduje się w Archiwum ZBK IP UAM):

- 1 — duża ilość — glina „tłusta”
- 2 — mała ilość — glina „chuda”.

Grupa cech „b”

Cecha „ba” — grubość ścianki naczynia:

- 1 — cienka (do 6 mm włącznie)
- 2 — średnia (7-9 mm)
- 3 — gruba (10 i więcej mm).

Cecha „bb” — wykończenia powierzchni zewnętrznej ścianki naczynia:

- 1 — powierzchnia pokryta patynką (angobowanie z wygładzaniem)
- 11 — j.w. bez wystającej domieszki mineralnej
- 12 — j.w. z wystającą domieszką mineralną
- 2 — powierzchnia bez patynki
- 21 — j.w. bez wystającej domieszki mineralnej
- 22 — j.w. z wystającą domieszką mineralną.

Grupa cech „c”

Cecha „ca” — barwa przełomu ścianki naczynia:

- 1 — przełom jednobarwny
- 1 — j.w. szary
- 12 — j.w. czarny
- 13 — j.w. w odcieniach żółto-czerwono-brązowych
- 2 — przełom dwubarwny
- 3 — przełom wielobarwny.

Dane z tego zakresu podano w formie zgeneralizowanej w tabeli 1. Jest to pierwszy etap kumulacji cech, którego efektem są typy technologiczne II stopnia (w tym przypadku jest ich 27). Otrzymano je w efekcie kumulacji typów technologicznych I stopnia, czego dokonano stosując odpowiednie kryteria kumulacji¹⁰.

b. Makromorfologia

Specyfikacji cech makromorfologicznych dokonano za pomocą schematu A. Kośko¹¹. Ogół danych przedstawiono w tabeli 2. Poza zastosowanym sposobem opisu pozostały nóżki. Ze względu na ich niewielką liczebność (2 egzemplarze) ograniczono się jedynie do prezentacji rysunkowej (tablica IV: 18, 23).

¹⁰ Procedura kumulacji jest dokładnie przedstawiona w: L. Czerniak, A. Kośko 1980: 254 n. oraz odnośnie do INB: J. Czebreszuk 1982: 38n.

¹¹ A. Kośko 1979: 41 n.

c. Mikromorfologia

W ramy tej kategorii cech zaliczono: krawędzie wylewów, dna i inne — czyli wszystkie te cechy, które decydując o formie naczynia są „niewymierne”¹².

Krawędzie wylewów. Sposób ich formowania opisano, posługując się schematem typologii interkulturowej¹³. Dane z tego zakresu przedstawia tabela 3.

Tabela 1

Goszczewo, stan 14. Specyfikacja cech technologii wytworów ceramicznych
Goszczewo, site 14. Specification of pottery technological features

Lp.	Definicje typu technologicznego II stopnia									Ilość
	aa	ab	ac	ad ₁	ad ₂	ae	ba	bb	ca	
1	221	7,8,9,10*	2	1	2	1	2,3	21,22	12,2	1
2	221	8,9,10	2	1	2	2	2	21,22	3,2	0
3	221	6,7,8,9,10	1	1,2	2	1	1	21,22	12,13,2	11
4	221	5,6,7,8,9,10	2	3	1	1	2,3	11,21,22	3	43
5	221-21	1,2	1,2	1,2	2	1	1	21,22	11,12	56
6	221	5,6,7,8,10	2	3	1	1	1	11,21,22	3	0
7	223	1,2,3,4	2	1,2	2	1	2	21,22	11,13	9
8	223	5,6,7,8,9,10	2	3	1	1	2,3	11,21,22	2,3	16
9	221	5,6,7,8,9,10	1	1,2	2	1	2,3	21,22	11,13,2	87
10	223	1,2,3,4	2	1,2	2	1	2,3	21,22	11,13	0
11	223	6,7,8,9,10	2	3	1	1	1	11,21,22	2,3	0
12	223	5,6,7	1,2	2	2	1,2	2,3	21,22	13,3	22
13	223	5,6,7	1,2	2	2	1,2	1	21,22	13,3	1
14	221-21	6	2	2	2	1	2,3	11,21,22	11,12,2,3	20
15	221	5,6,7	1,2	1,2	2	2	1,2	21,22	11,12,2,3	5
16	221	4,5	2	2	2	1	2,3	11,21,22	11,13,2,3	23
17	221	2,3,4	1,2	2	2	1	2,3	21,22	13,2,3	24
18	221-21	1,2,3,4	1,2	1	2	1,2	2,3	11,21,22	11,13,2,3	37
19	221-21	7,8,9	2	2	2	1	2,3	11,21,22	2,3	1
20	223	9,10	2	1	2	2	1,2	21,22	2,3	1
21	222	1,2,3,4	2	1,2	2	1	2	21,22	11,13	44
22	222	5,6,7,8,9,10	2	3	1	1	2,3	11,21,22	2,3	3
23	222	1,2,3,4	2	1,2	2	1	2,3	21,22	11,13	33
24	222	6,7,8,9,10	2	3	1	1	1	11,21,22	2,3	2
25	222	5,6,7	1,2	2	2	1,2	2,3	21,22	13,3	27
26	222	5,6,7	1,2	2	2	1,2	1	21,22	13,3	1
27	222	9,10	2	1	2	2	1,2	21,22	2,3	21

Razem: 488

* Przecinek oznacza „lub”, myślnik „i”

¹². L. Czerniak 1980: 62.

¹³ L. Domańska, A. Koško 1983; L. Czerniak 1980: 63 ryc. 31; A. Kosko 1981: 33 ryc. 2.

Tabela 2

Goszczewo, stan. 14. Specyfikacja cech makromorfologii wytworów ceramicznych

Goszczewo, site 14. Specification of pottery macro-morphological features

LP.	Typ makromorfologiczny	Ilość	Tablica
1	3/3?/, 1231	1	Tablica I: 1
2	34, 123	3	Tablica I: 3, 4, 5
3	35, /1-2?/ 2	3	Tablica I: 6, 7, 9
4	35, 3	3	Tablica I: 8, 10
5	36, 11	2	Tablica II: 2, 3
6	36, 12	2	Tablica II: 4, 6
7	36, 212	1	Tablica II: 5
8	36, 23	1	Tablica II: 1
9	37, 212	1	Tablica II: 10
10	37, 313	3	Tablica II: 7, 9, 11
11	37, 3/2?/3	1	Tablica II: 8
12	38, 211	1	Tablica III: 1
13	38, 212	1	Tablica III: 3
14	38, 23	1	Tablica III: 4
15	39	1	Tablica III: 2
	Razem:	25	

Dna. Na aktualnym etapie badań można stwierdzić, iż garncarstwo całej epoki brązu wyróżnia się znacznym stopniem zróżnicowania technik formowania den, co rokuje nadzieje na ich „przydatność taksonomiczną” w przyszłych badaniach. W przedstawionej tu propozycji wykorzystano 3 cechy — kryteria (ryc. 5.):

1, cecha sposobu kształtowania wewnętrznej (w) i zewnętrznej (z) ścianki dna (definicje obu kategorii podane zostały w sposób rysunkowy — ryc. 5A) — w jej ramach wyróżniono 6 stanów — (ryc. 5B stany I - VI),

2, cecha kształtu profilu dna (profilem dna określono odcinek profilu naczynia do wysokości 2Gd (ryc. 5A — profil dna pogrubioną kreską) — wyróżniono 4 stany (ryc. 5C):

stan A — dno proste, przy czym kąt $\alpha > 90^\circ$

stan B — dno z przegięciem na zewnątrz kąt $\alpha < 90^\circ$

stan C — dno z przegięciem na zewnątrz kąt $\alpha < 90^\circ$

stan D — dno z przegięciem do wnętrza kąt $\alpha > 90^\circ$

3, cecha stosunku miar grubości dna — Gd^{14} (pomiaru Gd dokonuje się od centralnego punktu ścianki wewnętrznej dna do punktu krawędziowego jego ścianki zewnętrznej — ryc. 5A) i ścianki naczynia Gs (pomiaru Gs dokonuje się na wysokości

¹⁴ W przyjętej powszechnie konwencji jest to parametr H_6 — por. np. A. Koško 1981: 24 ryc. 1.

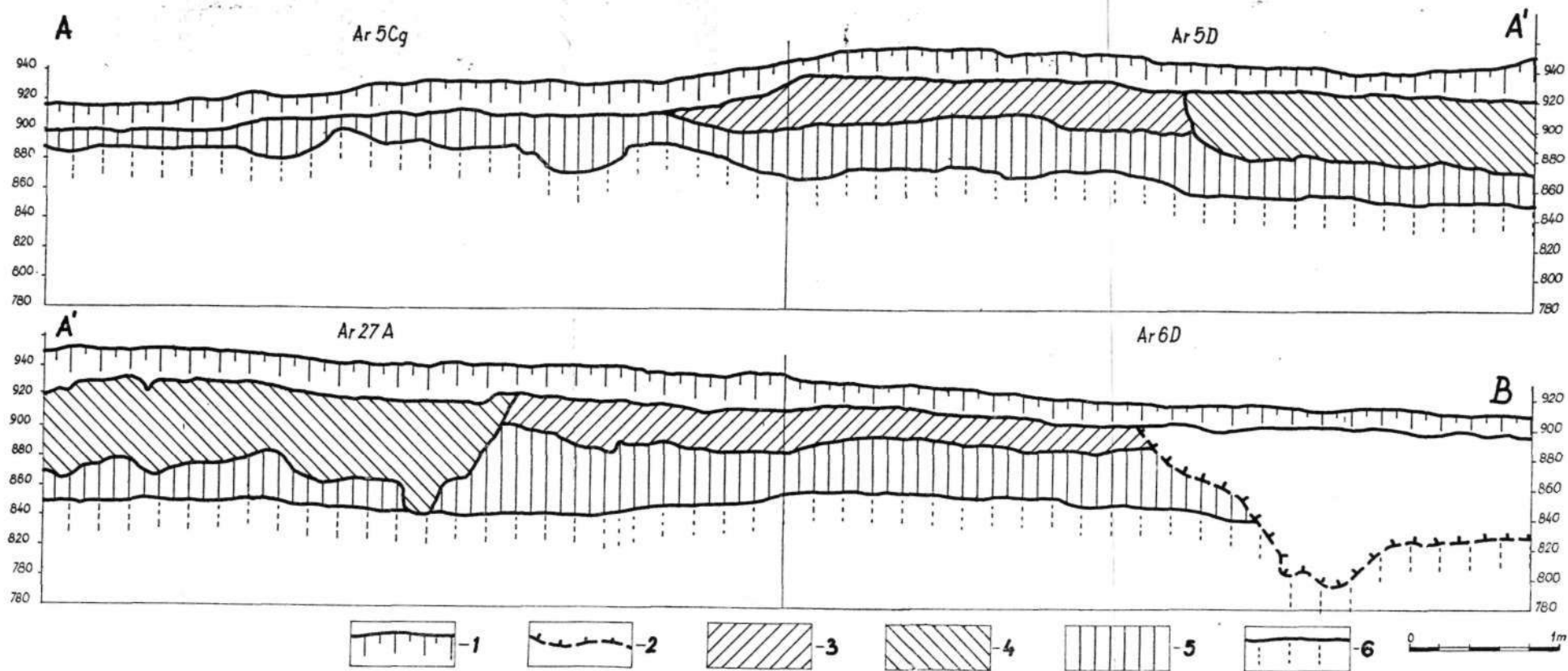

Fig. 4. Goszczewo, gm. Aleksandrów Kuj., woj. włocławskie, stan. 14. Profil warstw osadniczych ludności z INB. 1 — humus, 2 — granice wkopów współczesnych, 3 — warstwa średnio zbielicowanej, brunatnej gleby z domieszką żółtego piasku i węglików drzewnych (osadnictwo z INB - por. ryc. 3 : 4), 4 — warstwa słabo zbielicowanej, czarnej gleby z domieszką węglików drzewnych (osadnictwo z INB - por. ryc. 3 : 3), 5 — silnie zbielicowana, szara gleba z dużą ilością żółtego piasku i niewielką węglików drzewnych (osadnictwo KAK), 6 — górna granica calca — żółty, dobrze przesortowany piasek

Fig. 4. Goszczewo, site 14, Aleksandrów Kujawski commune, Włocławek province. Profile of the INB settlement layers. Legend: 1 — humus, present trenches limits, 3 — layer of moderately podsol-like, brown earth with yellow sand and charcoal admixture (INB settlement, compare Fig. 3 : 4), 4 — poorly podsol-like, black earth with great portion of yellow sand and small portion of charcoal (GAC settlement), 6 — upper limit of calca — yellow, well sorted sand. Rys. S. Czebreszuk

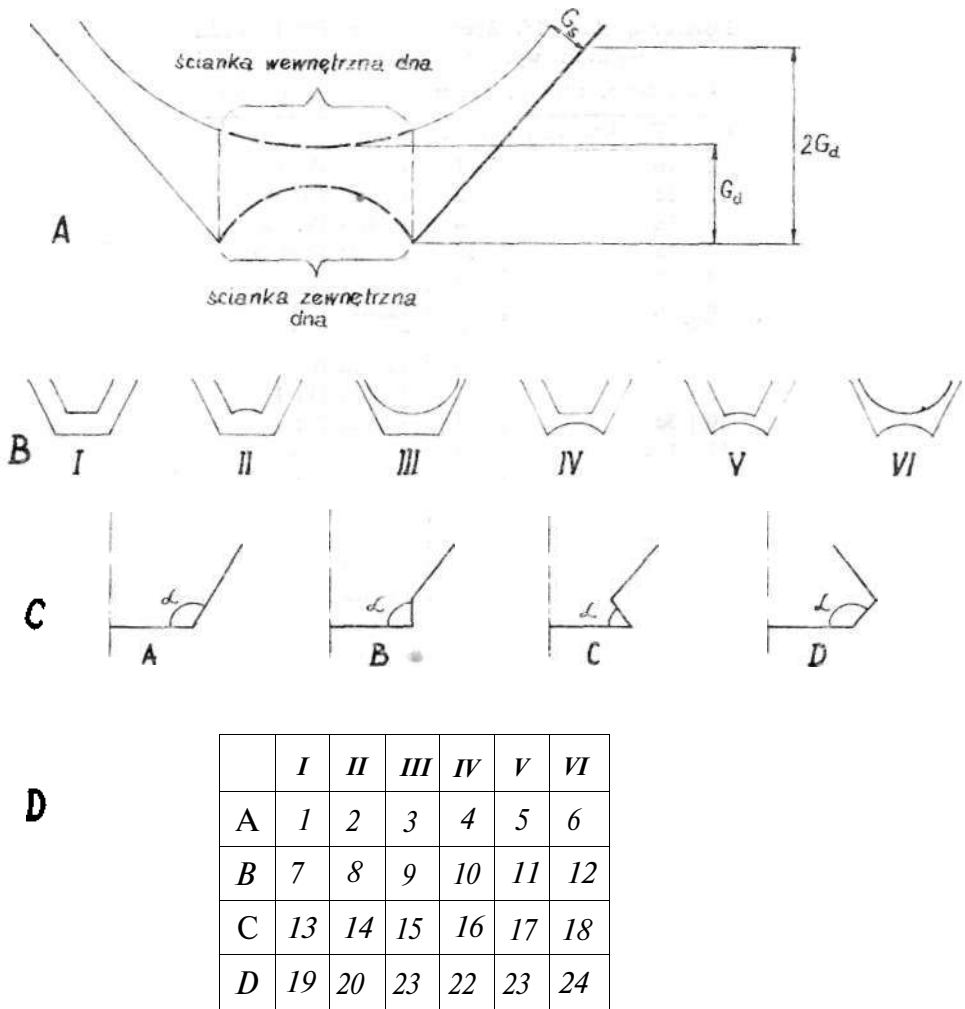
Tabela 3

Goszczewo, stan. 14. Specyfikacja typów krawędzi
wylewów wytworów ceramicznych

Goszczewo, site 14. Specification of rim types

Lp.	Typ krawędzi	Ilość	Tablica
1	1b	1	Tablica IV: 6
2	1c	3	Tablica II: 10
3	1d	4	Tablica IV: 12
4	1e	16	Tablica II: 4, 8
5	1f	1	
6	1h	6	Tablica I: 4
7	1k	9	Tablica I: 6, 9
8	2a	1	Tablica I: 3
9	2k	1	Tablica IV: 1
10	3c	1	Tablica IV: 7
11	10c	1	Tablica I: 5
12	10d	3	Tablica III: 16, Tablica IV: 13
13	10e	4	
14	10k	4	Tablica I: 1, Tablica II: 6
15	17a	1	Tablica IV: 3
16	17c	3	,Tablica IV: 2
17	17d	3	
18	17e	6	Tablica IV: 9
19	17f	6	Tablica I: 10
20	17b.	10	Tablica II: 7, 11, Tablica III: 19
21	17j	1	Tablica IV: 11
22	17k	8	Tablica III: 6
23	19d	1	Tablica III: 11
24	19e	4	Tablica IV: 10
25	19h	2	Tablica IV: 4
26	25d	1	
27	33k	1	
28	49e	5	Tablica III: 4
29	49k	1	
30	50e	1	Tablica IV: 5
31	51e	1	
Razem:		110	

końca profilu dna — ryc. 5A) — wyróżniono 4 stany cechy: a) $G_s > G_d$, b) $G_s = G_d$, c) $G_s < G_d < 2G_s$, d) $2G_s < G_d$. Stany cechy „1” i „2” — mając na względzie ich niewymierny charakter — wstępnie skorelowano (ryc. 5D). W ten sposób zapis konkretnych typów dokonywany będzie za pomocą dwóch znaków: cyfry arabskiej (od 1 do 24) — informującej o stanach cech 1 i 2 oraz małej litery (od a do d) — stan cechy 3. Dane z tego zakresu przedstawiono w tabeli 4.

Ryc. 5. Zasady typologizacji den pojemników ceramicznych (objaśnienia w tekście)

Fig. 5. Principles of pottery bottoms typology (cf. text)

Inne. Do cech mikromorfologicznych zaliczono także ucha. Z racji minimalnej ich ilości w analizowanym zbiorze - eksponuje się je wyłącznie rysunkowo (tablica IV: 14).

W ramach „innych” cech należy zwrócić uwagę na nieokreślony przedmiot (tablica III: 7), który najprawdopodobniej należy zaliczyć do grupy tzw. ceramiki nienaczyniowej, choć nie sposób też wykluczyć, iż jest to jakiś detal mikromorfologiczny ceramiki naczyniowej.

Tabela 4

Goszczewo, stan. 14. Specyfikacja cech den wytworów ceramicznych

Goszczewo, site 14. Specification of bottom features

Lp.	Typ dna	Ilość	Tablica
1	1a	2	
2	1c	4	Tablica IV: 21
3	5b	1	Tablica IV: 20
4	7a	2	
5	7c	2	Tablica IV: 24
6	7d	1	Tablica III: 3
7	8c	3	Tablica IV: 16
8	9a	1	Tablica IV: 15
9	9c	3	Tablica IV: 19
10	13c	1	
11	15b	1	Tablica II: 7
12	15c	1	Tablica IV: 17
Razem:		22	

d. Zdobnictwo

Jak sygnalizowano wyżej analizie poddano w sumie 488 fragmentów ceramiki. Z tego jedynie na 29 stwierdzono zdobienia — co daje wyraźnie niski (5,94 %) wskaźnik procentowy fragmentów zdobionych w zbiorze.

Specyfikacji cech zdobnictwa dokonano przy pomocy schematu zaproponowanego przez A. Koško¹⁵ z pewnymi uzupełnieniami¹⁶, dotyczącymi głównie uszczegółowienia zapisu niektórych typów wątków (por. aneks do tabeli 5). Dane o zdobnictwie przedstawia tabela 5.

2. INFORMACJE ARCHEOZOOLÓGICZNE

Z warstw wczesnobrązowych pozyskano też — jak już zaznaczono — niewielką ilość kości. Na sumę 74 szczątków kostnych przynależność gatunkową udało się określić dla 36 r.¹⁷ Pochodzą one od dwóch osobników: krowy — wiek ok. 3 lat i konia — ok. 3,5-letniego.

II. ANALIZA KULTUROWO-CHRONOLOGICZNA

Zastosowana metoda analizy kulturowo-chronologicznej odbiega od metody tradycyjnej, niejako klasycznej, którą można lakonicznie przedstawić jako sekwencję trzech procedur: uporządkowanie typologiczne materiału, ustalenie jego pozycji

¹⁵ A. Kosko 1981: 34, tabela 1.

¹⁶ J. Czebreszuk 1982: 31 n.

¹⁷ Analizę przeprowadził prof. dr M. Sobociński z AR w Poznaniu.

Tabela 5*

Goszczewo, sten 14. Specyfikacja cech zdobnictwa wytworów ceramicznych
Goszczewo, site 14. Specification of pottery ornamentation

Lp.	Symbol elementu zdobniczego	Udział w wątkach**					Uwagi***
		pz	pzs	pb	bn	bz	
1	B-13				1		1: xB-13 2b: xB-13: 2
2	E-55					3	3b: typ linii/tl/4, tablica III: 13 1: /x/E-55 2a: /7/E-55 1 egz., /x/E-55 1 egz., ?E-55 1 egz. 3a: typ guzka /tg/ 2 - 3 egz., tablica II: 2,3, tablica III: 14
3	K-156- 158 [13]				1		1: xK-156 - 158 [13] 2a: j.w. 3a: tl 4, tablica III: 12
4	M-178	2					1: xM-178 2b: xM-178: 2>? 1 egz., xM-178: : 5>? 1 egz. 3b: tl 2a 2 egz., tablica III: 16, 19
5	M-180		5	2		1	1: xM-180 2a: xM-180 6 egz. 2c: xS-246 xM-180 3 egz. 3a: typ listwy plastycznej /tlp/ 1 3 egz., ?3 egz 3c: tlp 1 1 egz., tlp 2 2 egz., tablica III: 8
6	M-180, 231			2			1: xM-180, 231 2a: j.w. 3a: tablica II: 7, 9, tablica III: 18
7	M-190				1		1: xM-190 2a: j.w. 3a: tlp 2, tablica III: 17
8	M-200					3	1: xM-200 2 egz., ?M-200 1 egz. 2a: j.w. 3a: tlp 2 1 egz., tip ? 2 egz., tablica III: 20
9	S-251	2	4				1: xS-251 5 egz. ?S-251 1 egz. 2a: xS-251 2 egz. ?S-251 1 egz. 2c: por. L.p. 5 3a: tablica I: 8, tablica III: 11

* Zasady opracowania tabeli, por. D. Kaczówka 1979.

** Pz, pzs, pb, bn, bz — strefy zdobnicze naczynia (L. Czerniak 1980: 30 ryc. 10).
Całość zasad opisu — A. Kośko 1981: 33 n.

*** Uwagi czynione były według następującego schematu:

1: układ wątku na obwodzie naczynia

2a: udział w wątkach jednoelementowych prostych

chronologicznej, a na ich podstawie podjęcie kwestii identyfikacji z odpowiednimi archeologicznymi jednostkami kulturowymi (i następnie z ich kręgami — cyklami)¹⁸.

Różnicę stanowi bezpośrednie odniesienie, opisanego w aspekcie technologicznym, morfologicznym i stylistycznym materiału (ceramiki z Goszczewa) do archeologicznych jednostek wyższego rzędu — kręgów (cyklów) kulturowych (czyli analiza chorologiczna w skali makro). Takie stawianie kwestii pociąga oczywiście dalsze konsekwencje w procedurze badawczej. Pominięta w niej zostaje analiza typologiczno-chronologiczna w klasycznym jej pojmowaniu i to nie z przyczyn negacji dotychczasowej metodyki. Nie jest ona możliwa do realizacji ze względu na stan badań¹⁹, albowiem dla zjawisk (tu: ceramiki) z wycinka INB, będącego przedmiotem niniejszych analiz, nie ma dotąd opracowań materiałowych według wymogów nowoczesnej

¹⁸ J. Żak 1966: 77n.

¹⁹ W tym miejscu należy zwrócić uwagę na stan źródłownawstwa opracowań syntetyzujących. W przypadku Niżu podejście prezentowane we współczesnych ujęciach syntetyzujących dla INB (w których Niż prezentowany jest zazwyczaj „na marginesie”) ma charakter „zewnętrzny”, tj. odnosi sytuację kulturową na Niżu do taksonomów i zjawisk spoza tego terenu (np.: J. Machnik 1973 czy Prahistoria Ziemi Polskich 1978). Tego typu podejście jest oczywiście warunkowane stanem badań i opracowań źródłowych (por. na przykładzie Kujaw — A. Kosko

2b: udział w wątkach jednoelementowych rozwiniętych

2c: udział w wątkach wieloelementowych

3: uwagi o lokalizacji i cechach wykonawstwa

3a: }

3b: } jak w punkcie 2

3c: }

Schemat, którym posłużono się przy specyfikacji cech zdobnictwa, ma charakter interkulturowy, co powoduje, iż w zastosowaniu do zespołów z konkretnego okresu pradziejów, wymagane są pewne uzupełnienia — uwypuklające specyfikę epoki. W przypadku INB proponuje się rozbudowę opisu następujących typów wątków: 1) guzki plastyczne — E-45, 50, 55, 60, 2) linia ryta -M-178, 183, 188, 193, 198, 203, 3) listwa plastyczna - M-180, 185, 190, 195, 200, 205.

1 Wyróżniono dwa typy guzków (tg): tg 1 — okrągłe, tg 2 — owalne („elipsowate”).

2 Na wstępie wyróżniono następujące cechy różnicujące: I — linie ryte płytko (do 0,5 mm głębokości), II — linie ryte głęboko (ponad 0,5 mm), III — linie wąskie (do 1,5 mm szerokości), IV — linie szerokie (ponad 1,5 mm), V — ślad o poprzecznym przekroju trójkątnym, VI — ślad o przekroju prostokątnym, VII — ślad o przekroju półkolistym. Korelując je otrzymano 12 typów linii (tl).

	I	II
III	a	b
IV	c	d

	V	VI	VII
a	1	2	3
b	4	5	6
c	7	8	9
d	10	11	12

Do wybitnie specyficznych dla INB na Kujawach cech zdobnictwa należy tzw. linia ryta zagładzana — niezwykle „subtelnie” wykonana i trudno widoczna na prawie do połysku wygładzonej powierzchni naczynia. Proponuje się by oznaczać ją literą „a”, dodaną do numeru tl.

3 Wyróżniono dwa typy listwy plastycznej (tip): tip 1 — o przekroju poprzecznym kątowym i tip 2 — o przekroju łukowatym.

typologii w skali ogólnośrodkowoeuropejskiej²⁰ (gdyż tylko taka skala, w kontekście prowadzonych niżej rozwiązań ma uzasadnienie merytoryczne). Równie istotne problemy stają przed nami w zakresie chronologii i periodyzacji²¹. Dodając ponadto już wcześniej przedstawione sugestie, iż materiałów goszczewskich nie sposób zaliczyć do żadnego ze znanych w INB na Niżu Polskim taksonomów kulturowych mamy do wyboru: albo opublikować je w formie prezentacji ze stereotypową analizą²², albo — przez osadzenie w szerszym kontekście archeologicznym sprzężonym z teoretycznym — podjąć próbę klasyfikacji materiałów goszczewskich łącznie z hipotetycznym wyjaśnieniem zaistniałego w Goszczewie zjawiska kulturowego. Przyjęto drugie ujęcie.

Można więc wstępnie zasygnalizować, iż na podstawie dotychczasowych wyników badań nad sytuacją kulturową na przełomie neolitu i brązu w dorzeczu Odry i Wisły zachodzi możliwość teoretycznego wydzielenia dwóch czynników tworzących tę sytuację, mianowicie: czynników autochtonicznych i czynników allochtonicznych (te ostatnie o charakterze dynamizującym)²³. Wyniki analiz (por. tekst dalszy)

1979: 6n). Podobnie ujęcia dotyczące konkretnych zjawisk, tj. monografia kultur archeologicznych (np.: A. Gardowski 1959, W. Sarnowska 1969 czy M. Gedl 1975), monografie regionalne (np.: K. Siuchniński 1972, E. Kempisty 1973 czy M. Gąsior 1975) czy artykuły problemowe (ostatnio W. Szmukier 1977 i 1980, M. Cabalska 1980) opierając się na starych materiałach i tradycyjnych metodach nie rokują przełomu. Natomiast sytuacja na terenach Polski południowej jest już bardziej zadowalająca. Szczególnie w Małopolsce postęp osiągnięty dzięki działalności zespołu J. Machnika, zarówno w postaci przyrostu opracowań źródłowych jak i syntetyzujących (np.: J. Machnik 1966, 1967, 1973 czy *Prahistoria Ziemi Polskiej* 1978) stawia ten region pod względem zaawansowania badań na poziomie terenów karpaccich. Niemniej jednak w przypadku terenów karpaccich należałoby również zwrócić uwagę na ograniczenia tamtejszej bazy źródłowej. Ujawniają się one chociażby w wyłącznie syntetyzującej normie wyróżniania szeregu faz i kultur — zwłaszcza w części wschodniej tego obszaru (np.: przegląd kultur z tego okresu na terenie Słowacji — A. Toćik, J. Vladar 1971) czy w do dziś nierozstrzygniętych sporach taksonomicznych — chociażby problem pojmowania kultury otomani (KO): czy zgodnie z tradycją badaczy słowackich — w szeroki sposób (np. A. Toćik, J. Vladar 1971) czy zgodnie z tradycją węgierską — rozdział na dwie jednostki: KO w węższym znaczeniu — następującą po niej — kulturę Füzesabony (np. N. Kalicz 1968).

²⁰ Typologia ceramiki w INB ma jak dotąd charakter lokalnych (chronologicznie i chorologicznie) uporządkowań — np. J. Machnik 1966 czy A. Koško 1979.

²¹ Por. przypis 19. Ponadto w kwestii rozważań nad chronologią np.: problem wypracowania własnych (tzn. opartych na znaleziskach z Niżu Polskiego) zasad chronologii względnej, co ujawnia się w postaci dylematu delimitacji stref stosowania „chronologii południowej” (Reinecke) i „północnej” (Montelius — Kostrzewski).

²² Zważywszy na przedstawione bariery tego typu prezentacja ograniczyłaby się właściwie do uporządkowania typologicznego materiału i wniosków z analizy chorologicznej w skali makro.

²³ W tym miejscu należy kilka uwag poświęcić zagadnieniom teoretycznym. Analizowany tu okres charakteryzuje się spotęgowaniem kontaktów międzygrupowych, ujawniającym się w znacznej dynamice zmian kulturowych. Wydaje się, iż najbardziej adekwatnie pozwala wyjaśnić ową dynamikę INB teoria akulturacyjna, w której główne funkcje odgrywają kategorie substratu i superstratu. Jej użyteczność polega na „chwytaniu zjawisk w tworzeniu”, co ma podstawowe znaczenie przy badaniu tej wielkiej zmiany kulturowej, jaką jest INB — por. A. Koško 1979: 9n.

nad stylem ceramiki z Goszczewa teorię tę konkretyzują (dla terenów Kujaw). Można wydzielić dwa komponenty, mianowicie: 1) allochtoniczny, w ramach którego wyróżniono co najmniej dwie tradycje: krąg, zwany w literaturze polskiej „wietrzowsko-madziarowski” oraz krąg wschodniokarpacki i 2) autochtoniczny — reprezentowany głównie przez tradycję „postamforową” (KAK) i iwieńską (KI).

Dopiero na tym tle — rozumianym jako wstępne uporządkowanie informacji archeologicznych dotyczących (głównie) recepcji wytworów i wzorców zakarpaccich na ziemiach polskich — można zająć się bezpośrednio zjawiskiem goszczewskim w jego mezoregionalnym, kujawskim charakterze.

Kończąc uwagi wstępne należy jednoznacznie zaznaczyć, iż stopień prawdopodobieństwa prowadzonych niżej rozważań nie jest jednakowy na poszczególnych etapach stosowanej tutaj procedury analitycznej. Jeśli wnioski otrzymane w wyniku analizy technologii, morfologii i stylistyki ceramiki są w ramach empirycznie sprawdzalnych (przy zastosowaniu kryteriów analizy porównawczej — por. Rozdział A, część wstępna), to efekty uzyskane na dalszych etapach analizy mają charakter hipotez²⁴, które w wyniku dalszych programowych badań podlegać będą weryfikacji.

A. IDENTYFIKACJA CECH ALLOCHTONICZNYCH KULTUROWO W MATERIALE GOSZCZEWSKIM

W zbiorze ceramiki z Goszczewa wyróżniono trzy grupy cech allochtonicznych. Grupa a. Ujawnia powiązania z kręgiem „wietrzowsko-madziarowski”²⁵. Są to następujące cechy:

- technologiczne: duży wskaźnik udziału naczyń z drobną domieszką — szczególnie średnio i grubościennych (tabela 1, typy: 7,17,18,21, 23)²⁶ oraz wyraźnie obserwowalna obecność naczyń z obmazywaną powierzchnią (39 fragmentów),

- makromorfologiczne: 35,(1-2?) 2 (tablica I: 6,7,9), 36, 11 — z charakterystycznym, niskim załomem (tablica II: 2, 3), 36, 12 (tablica II: 4, 6), 36, 23 (tablica II: 1), 37, 313 (tablica II: 11), 38, 211 (tablica III: 1), oraz tworząca „klimat stylistyczny” zbioru — cecha charakterystycznego przeciwstawiania szyjki — brzuścowi,

- mikromorfologiczne: typ dna 5b (tablica IV: 20),

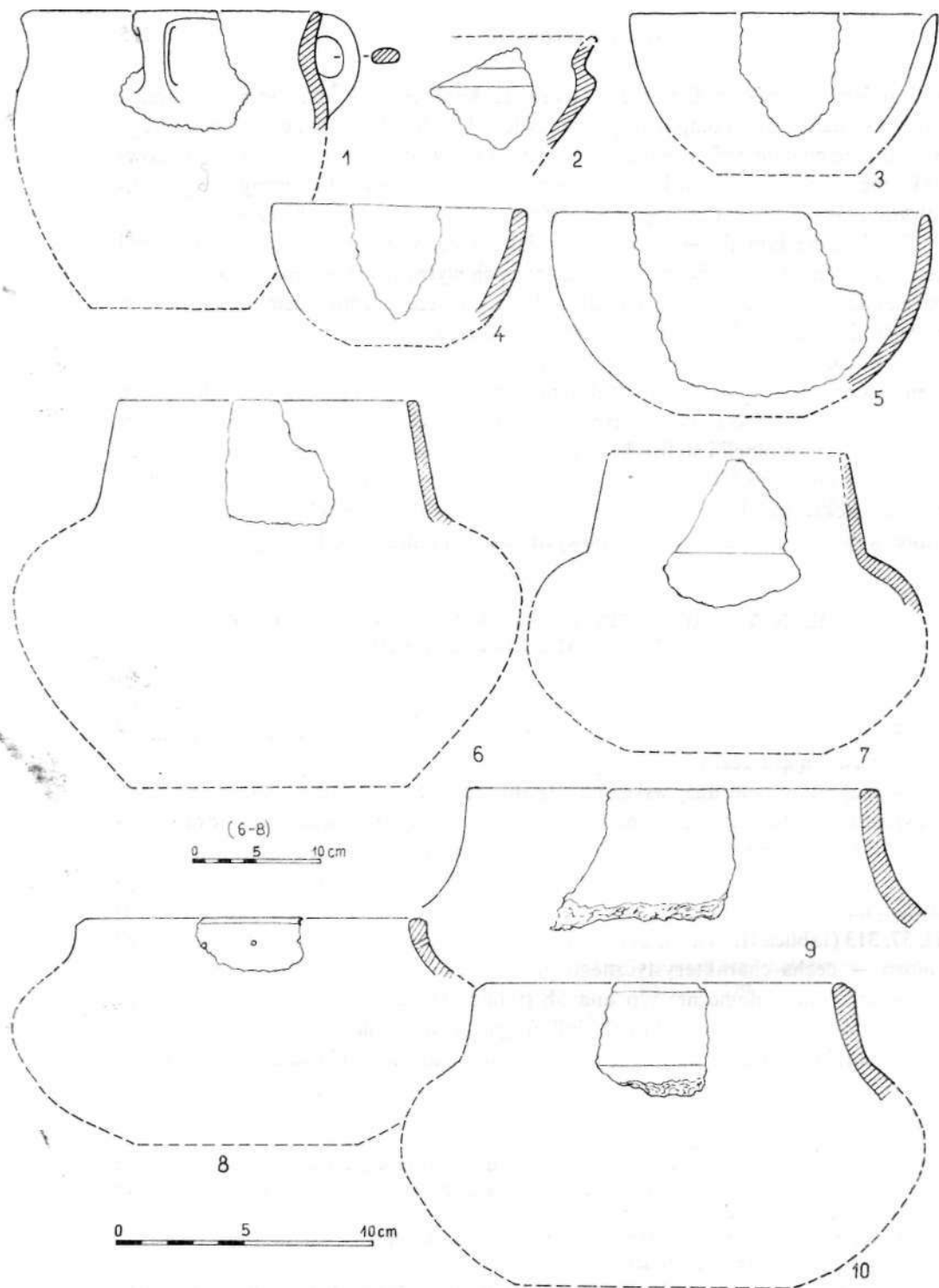
- zdobnicze: bardzo niski wskaźnik fragmentów zdobionych (5,9%), a przy tym wysoki udział wątków wykonywanych w technice plastycznej (21 na 29 wątków w zespole)²⁷.

²⁴ Wnioski tego etapu analizy opierają się na dwóch typach przesłanek: a) „faktach” typu archeologicznego — wyjętych z analizy porównawczej znalezisk z różnych regionów — oraz b) założeniach typu teoretycznego.

²⁵ K. Tichelka 1960, V. Moucha 1963, A. Toćik 1964.

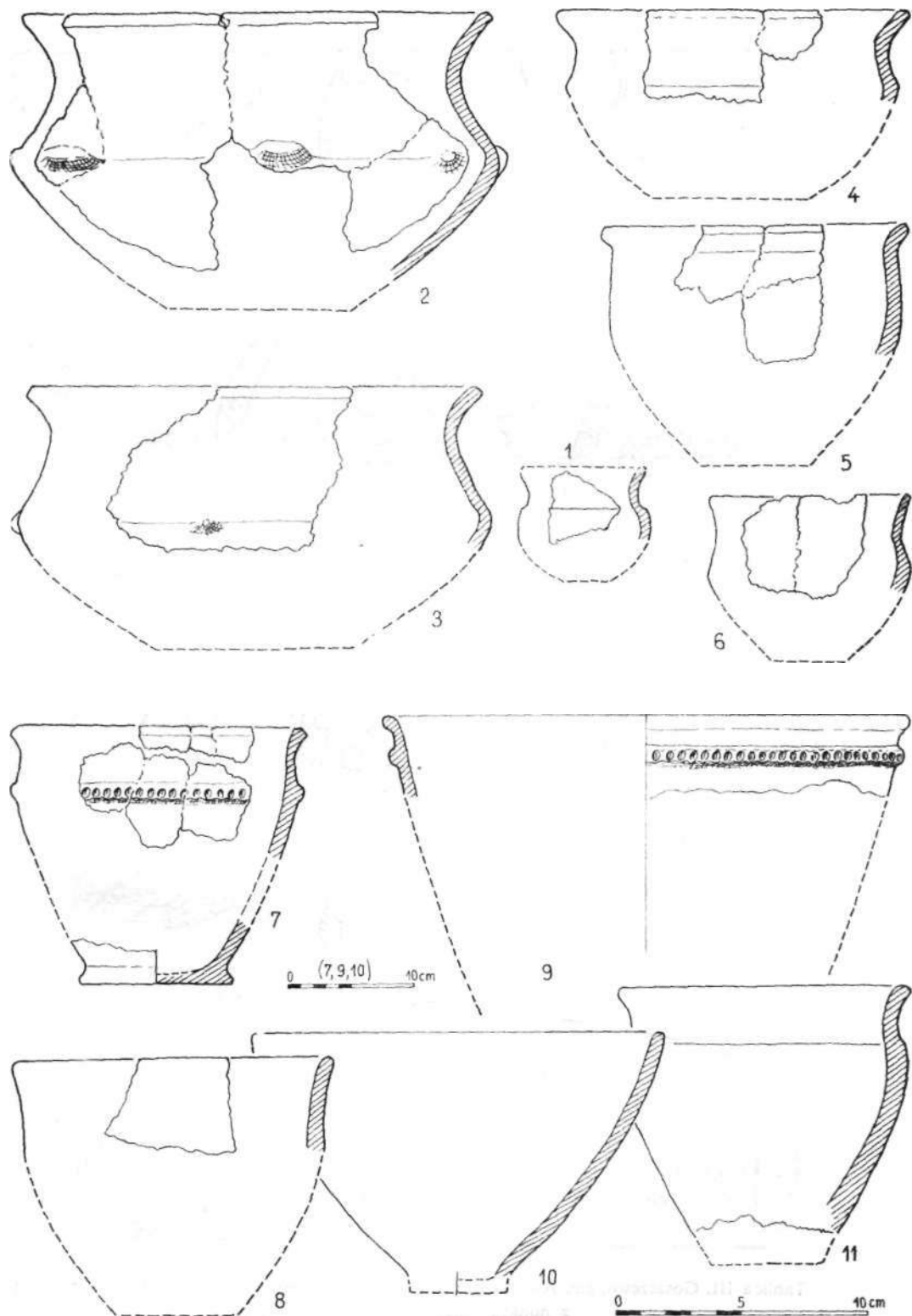
²⁶ Informacja ustna V. Mouchy.

²⁷ Najszerszy przegląd materiałów z tego kręgu można znaleźć w pracach: K. Tichelka 1960, A. Toćik 1964 i ostatnio J. Ondraček, J. Stuchlikowa 1982.

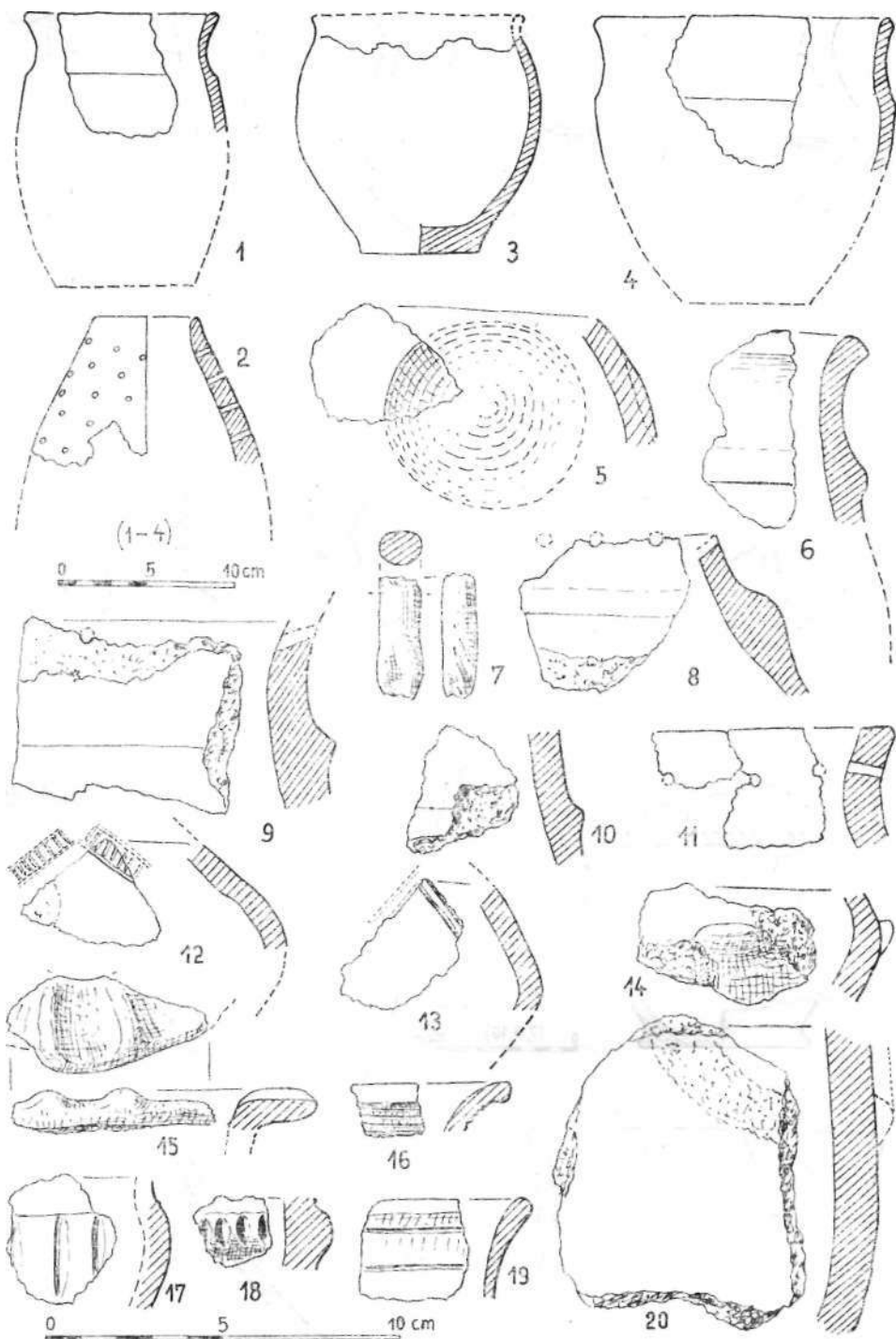
Tablica I. Goszczewo, gm. Aleksandrów Kujawski, woj. włocławskie stan. 14. Wybór ceramiki z punktu osadniczego ludności z INB

Plate I. Goszczewo site 14, Aleksandrów Kujawski commune, Włocławek province. Pottery finds from the INB population settlement

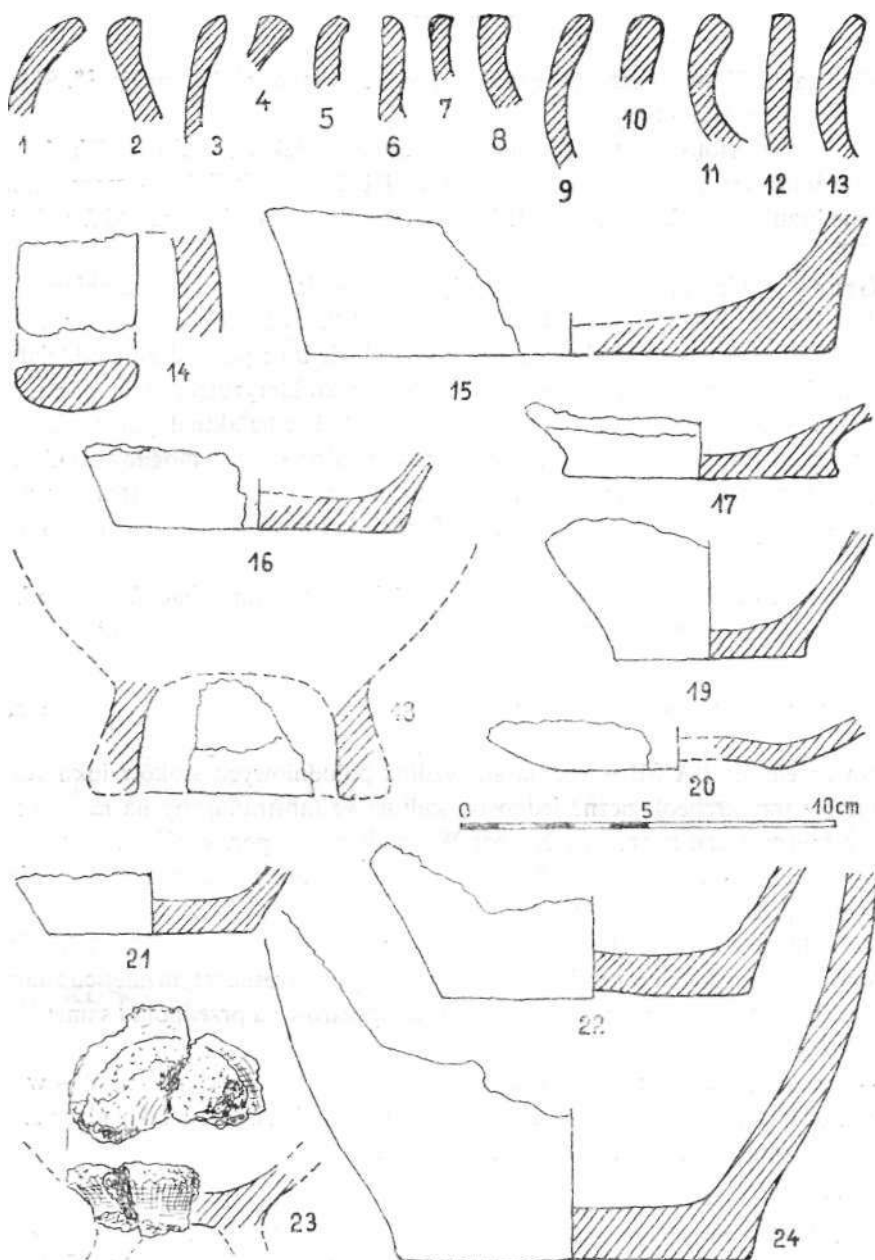
Tablica II. Goszczewo, gm. Aleksandrów Kujawski, woj. włocławskie stan. 14. Wybór ceramiki z punktu osadniczego ludności z INB

Plate II. Goszczewo site 14, Aleksandrów Kujawski commune, Włocławek province. Pottery finds from the INB population settlement

Tablica III. Goszczewo, gm. Aleksandrów Kujawski, woj. włocławskie stan. 14. Wybór ceramiki z punktu osadniczego ludności z INB

Plate III. Goszczewo site 14, Aleksandrów Kujawski commune, Włocławek province. Pottery finds from the INB population settlement

Tablica IV. Goszczewo, gm Aleksandrów Kujawski, woj. włocławskie stan. 14. Wybór ceramiki z punktu osadniczego ludności z INB

Plate IV. Goszczewo site 14, Aleksandrów Kujawski commune, Włocławek province. Pottery finds from the INB population settlement

Grupa b. Ujawniająca powiązania z kręgiem wschodniokarpackim²⁸. Składają się nań następujące cechy:

- mikromorfologiczne: naczynia na pustych nóżkach (tablica IV: 18, 23),
- zdobnicze: guzy modelowane (tablica III: 5), wątki: E-55 — szczególnie na żalomie brzuśca (tablica II: 2, 3; III: 14), M-190 (tablica III: 17) oraz M-200 (tablica III: 20).

Grupa c (hipotetyczna). Składają się na nią wyłącznie cechy zdobnictwa B-13 (tablica III: 13) i K-156 - 158 [13] (tablica III: 12). Zdecydowano się wyróżnić tę niewielką grupę cech, gdyż ujawnia ona niewątpliwie inne pochodzenie oddziaływań allochtonicznych niż dwie pierwsze. Ubóstwo charakteryzujących ją parametrów powoduje, iż źródło ujawnianych tu impulsów może być na aktualnym etapie poznania określone dwójako: albo kultura hatwańska²⁹ albo kultura mogliłowa z Czech³⁰. Dopiero rozstrzygnięcie tej kwestii — co winno stać się przedmiotem przyszłych badań — pozwoli na wyjaśnienie genezy i funkcji kulturowej analizowanego komponentu.

Mając na względzie nierozstrzygalną, na dzisiejszym etapie badań, genezę kulturową cech grupy c, postanowiono zająć się jedynie dwiema pierwszymi.

. ZAKRES ODDZIAŁYWAŃ PÓLNOCNYCH KRĘGU „WIETERZOWSKO-MADZIAROWSKIEGO”

Na przełomie BA/BB wyróżnia się wzdłuż południowych stoków łuku Karpat i Sudetów trzy archeologiczne jednostki kulturowe (abstrahujemy na razie od jednostek kulturowych z obszaru Karpat Wschodnich — por. część II. A.2.):

- kultura madziarowska (KMa) — północny zasięg osadnictwa jej ludności sięga w głąb doliny Nitry i Wagu³¹,

- kultura wietierzowska (KW) — w swoim północnym zasięgu ludności tej kultury dochodzi do górnego biegu Morawy; należy podkreślić w tym miejscu znamienny fakt słabego zasiedlenia przez ludność KW obszarów na przedpolu i samej Bramy Morawskiej³²,

- poklasyczna — szósta faza kultury unietyckiej (KU) w Czechach³³ — w zasięgu północnym ludności kultury unietyckiej tej fazy nie zaszły daleko idące zmiany w porównaniu z poprzednimi fazami KU³⁴.

²⁸ Rdzeniem kulturowym analizowanego kręgu są kultury: hetwańska, KO (pojmowane w tym opracowaniu w sposób „szeroki” — zgodnie z tradycją słowacką), pilińska i Gava — N. Kalicz 1968.

²⁹ N. Kalicz 1968: 110n. — por. na temat powiązań ludności kultury hatwańskiej ze społecznościami na północ od Karpat — J. Machnik 1971.

³⁰ *Praveké dejiny Čech* 1978: 382 ryc. 105: 11, 13, 14, 17, 18, ryc 107: 10, 14, 18.

³¹ A. Točík 1964: 14, ryc. 3.

³² K. Tichelka 1960: 29. Obr. 1.

³³ V. Moucha 1963: 35 n.

³⁴ *Praveké dejiny Čech*, 1978, mapa 4.

Oceniając mobilność kulturową ludności wymienionych wyżej archeologicznych jednostek kulturowych, należy odwołać się do obowiązującego wśród badaczy czechosłowackich modelu procesów kulturowych w tym okresie³⁵. Według niego KMa ma powiązanie genetyczne z kulturą hatwańską³⁶ i KU³⁷; oddziaływując w kierunku zachodnim wpływa ona na ukształtowanie na Morawach KW, a ta z kolei — poprzez promieniowanie dalej na zachód — powoduje wykształcenie się VI fazy KU (określonej zresztą mianem wietrzowskiej). Ta niewątpliwie dominująca rola kulturowa nosicieli KMa jest uznawana za efekt uprzywilejowanej pozycji rzeczonych wspólnot — nasilających się wówczas wyraźnie — kontaktach ludności Kotliny Karpackiej z Egea³⁸.

Podsumowując można stwierdzić, że zjawisko kulturowe — określone w polskiej literaturze prahistorycznej jako tzw. wpływy „wietrzowsko-madziarowskie” — mogły mieć na „południu” trzy różne źródła, które dają się stopniować pod względem mobilności kulturowej (KMa->KW->KU VI faza). Niestety, postulowana jest od dawna³⁹ potrzeba powiązania poszczególnych — uznawanych za reprezentatywne dla omawianego zjawiska — znalezisk polskich z którymkolwiek, z wymienionych wyżej, środowiskiem zakarpackim nie doczekała się realizacji. Barię na tej drodze stanowi stan źródeł — zarówno ilościowy, jak i jakościowy (większość znalezisk pochodzi z badań raczej przypadkowych). A przecież realizacja tego postulatu jest podstawowym warunkiem wstępnego etapu badań nad mechanizmem kontaktów transkarpacko-transsudeckich tego okresu. W tym kontekście podjęto, w nawiązaniu do badań W. Szmukiera, próbę sformułowania wstępnej hipotezy o strukturze analizowanych kontaktów. Autor ten zebrał i poddał analizie „wietrzowsko-madziarowskie” znaleziska z terenów ziem zachodniopolskich⁴⁰. Większość (16) z 17 zespołów uznawanych przez niego za ujawniające rzeczony wpływ (mapa 2) — poza znaleziskiem z Nadziejowa, wykazującym swoiste cechy — to zespoły odpowiadające VI fazie KU w Czechach. Dzieje czeskich i dolnośląskich wspólnot KU (od I fazy jej rozwoju) uwidaczniają, iż Sudety nie były barierą, lecz obszarem intensywnej transmisji kulturowej. Dowodem tego jest chociażby znaczny stopień tożsamości kultury ludności KU na Dolnym Śląsku i w Czechach także w VI fazie jej rozwoju.

Znaleziska „wietrzowsko-madziarowskie” z obszaru wschodniej połowy ziem polskich niestety nie doczekały się jeszcze podobnego opracowania. Tradycyjnie do tej grupy zalicza się następujące stanowiska: Iwanowice, woj. krakowskie⁴¹, Jurków,

³⁵ K. Tichelka 1960: 115n.; V. Moucha 1963: 35n.; A. Toćik, J. Vladar 1971: 389n.

³⁶ Opinia ustna V. Mouchy.

³⁷ Lokalna grupa w Słowacji południowo-zachodniej — A. Toćik, J. Vladar 1971: 383n.

³⁸ J. Vladar 1973, M. Gimbutas 1965: 59n., por. też część II. A.2.

³⁹ Ostatnio Z. Bukowski 1933: 288.

⁴⁰ W. Szmukier 1977.

⁴¹ L. Gajewski 1969 pi. 133/2 ryc. 20.

woj. kieleckie⁴², Putnowice, woj. chełmskie⁴³. Rosiejów, woj. kieleckie⁴⁴, Żerniki Górne, woj. kieleckie⁴⁵. Ponadto wymieniane są jeszcze znaleziska z Pałęcznicy, woj. kieleckie, Wyciąży, woj. krakowskie⁴⁶ i Drożejowic, woj. kieleckie⁴⁷ (w wypadku tych trzech ostatnich znalezisk autor był zdany na identyfikację nie wspartą dokumentacją rysunkową, dlatego też rozpatrywane są one warunkowo). Przegląd ich uwidacznia, że do wytworów związanych z tradycją „wietierzowsko-madziarowską” zaliczono nieznaczną grupę, posiadającą ścisłe analogie w centrach zakarpackich. Tymczasem przy założeniu⁴⁸ nie selektywnej (tzn. ograniczonej tylko do „importów” pojedynczych wytworów), lecz względnie całościowej adaptacji (tzn. nie tylko przejście poszczególnych grup cech ale użycie ich w swoistych dla siebie układach) przez społeczności ziem polskich tego okresu „południowych” osiągnięć kulturowych z zakresu wytwórczości ceramicznej, ilość znalezisk reprezentatywnych dla omawianego zjawiska ulega zwiększeniu (przy czym podana niżej ich lista nie wyczerpuje całości stanowisk związanych z omawianą tradycją). Należy zaliczyć do nich następujące stanowiska: Kurza stan. 3 woj. kaliskie⁴⁹, Lgów stan. 3 woj. kaliskie⁵⁰, Lubna woj. sieradzkie⁵¹, Myślborze woj. płockie⁵², Obizierz woj. piotrkowskie⁵³, Pleszów IV woj. krakowskie⁵⁴, Rosiejów woj. kieleckie⁵⁵, Studzianki stan. 3 woj. piotrkow-

⁴² N. Gurba 1959.

⁴³ L. Gajewski 1975.

⁴⁴ T. Reyman 1948: 68 ryc. 19a.

⁴⁵ A. Kempisty 1979: 189, ryc. 235: 6.

⁴⁶ S. Nosek 1961: 40.

⁴⁷ J. Kostrzewski, K. Jażdżewski, W. Chmielewski 1965: 135.

⁴⁸ Implicite założenie to jest prezentowane przez podany wyżej zestaw cech goszczewskich uznanych za genetycznie powiązane z omawianą tradycją.

⁴⁹ M. M. Blombergowa 1968: 51, tabl. 1: 4, 5, 13, tabl. 3: 26; tabl. 4: 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 19. Dochodzą tu jeszcze charakterystyczne narzędzia kościane — tabl. 2: 22, 23.

⁵⁰ R. Grygiel 1975: 69 ryc. 8: 1, s. 72 ryc. 11: 3, s. 73 ryc. 12: 1. W przypadku Kurzej i Lgowa, por. poglądy — nie tyle odmienne, co uzupełniające — W. Sz m u kier 1980. Zaprezentowana przez wyżej cytowanego autora koncepcja wyróżnienia znalezisk charakterystycznych dla wczesnych faz infiltracji społeczności mogliwów z terenów Czech na obszary zachodniopolskie dotyczyłaby wprawdzie nieco późniejszego, niż analizowany aktualnie, horyzontu kontaktów, niemniej jednak o równie doniosłej roli w kształtowaniu oblicza kultury ry społeczności INB na obszarach Polski Zachodniej i (?) Kujaw (por. część II. A. 1. charakterystyka cech grupy c). Natomiast zjawisko współwystępowania na poszczególnych stanowiskach z terenu Polski cech ujawniających powiązania z różnymi centrami zakarpackimi jest faktem (mapa 2), który czeka na wyjaśnienie.

⁵¹ A. Gardawski 1952: 37 tablica III: 2, 3, s. 40 ryc. 25: 1, 2.

⁵² K. Jażdżewski 1948: 133 ryc. 109, s. 134 ryc. 113, 115 - 117, s. 137 ryc. 125.

⁵³ M. Gąsior 1975: 114 tablica I: 3.

⁵⁴ Naczynie z aru 23, typ makromorfologiczny 36, 11. Informacja zaczerpnięta z katalogu J. Machnika. Autor w tym miejscu składa serdeczne podziękowanie p. prof. Janowi Machnikowi za łaskawe udostępnienie prywatnych katalogów.

⁵⁵ A. Gardawski 1959, tablica XXXI: 9, 13 oraz charakterystyczne narzędzia kościane — tablica XXXIV: 1, 2, 4, 9.

skie⁵⁶, Swoliszowice Małe — Borek woj. piotrkowskie⁵⁷, Szarbia stan. 9 woj. kieleckie⁵⁸, Wolica Nowa woj. włocławskie⁵⁹.

Można postawić hipotezę, że najbardziej prawdopodobnym, południowym źródłem omawianego zjawiska było środowisko „madziarowskie”. W uzasadnieniu jej nie sposób posiłkować się jakimikolwiek przesłankami z zakresu wytwórczości ceramicznej, gdyż podobieństwo wyposażenia ceramicznego ludności KMa i KW nie pozwala szukać na tej płaszczyźnie rozwiązań. Trzeba więc oprzeć się na przesłankach bardziej ogólnych. Zakładając dominację czynników kulturowych nad środowiskowymi⁶⁰ w rozwoju kontaktów społeczności w INB, zarysowana wyżej hipoteza ma dalsze przesłanki uzasadniające. Odnosząc to założenie do wspólnot KMa i jej północnych przedsięwzięć kulturowych — podobnie jak w przypadku KU i Sudetów — można sądzić, iż ludność ta jest sukcesorem rozwiniętych na poprzednich etapach INB — kontaktów transkarpaccyckich⁶¹. Równie ważkim argumentem na rzecz proponowanej hipotezy jest — sygnalizowana wcześniej — przodująca — względem KW rola kulturowa KMa⁶².

Na tym tle komentarza wymaga pojawienie się u wylotu Bramy Morawskiej na Wyżynie Głubczyckiej społeczności kultury nowocerekwieńskiej (KNC)⁶³, które wykazują znaczny stopień tożsamości kulturowej ze wspólnotami KW. Osadnictwo ludności KNC ma charakter wybitnie lokalnej enklawy i jest wyraźnie izolowane od głównych — na wschód i zachód od omawianego — rozwijających się systemów dalekosiężnych powiązań kulturowych. Przy takiej ocenie zjawiska KNC podkreślenia wymaga niewielkie (lokalne) znaczenie w INB Bramy Morawskiej w działającej wówczas strukturze transmisji bodźców kulturowych.

Sumując dotychczasowe rozważania, można wyróżnić na ziemiach polskich w INB horyzont oddziaływań późnounietycko-madziarowskich o wyraźnie rozbieżnych zasięgach (mapa 2). W tym kontekście znalezisko z Goszczewa ujawniałoby m. in. genetyczny związek z kręgiem madziarowskim.

⁵⁶ M. Gąsior 1975: 116 tablica III: 2.

⁵⁷ M. Gąsior 1975: 116 tablica III: 5.

⁵⁸ Stanowisko badane aktualnie przez mgr Barbarę Baczyńską z ZAM IHKM PAN w Krakowie. Autor składa w tym miejscu serdeczne podziękowanie za łaskawe udostępnienie wyboru materiałów ceramicznych z tego stanowiska.

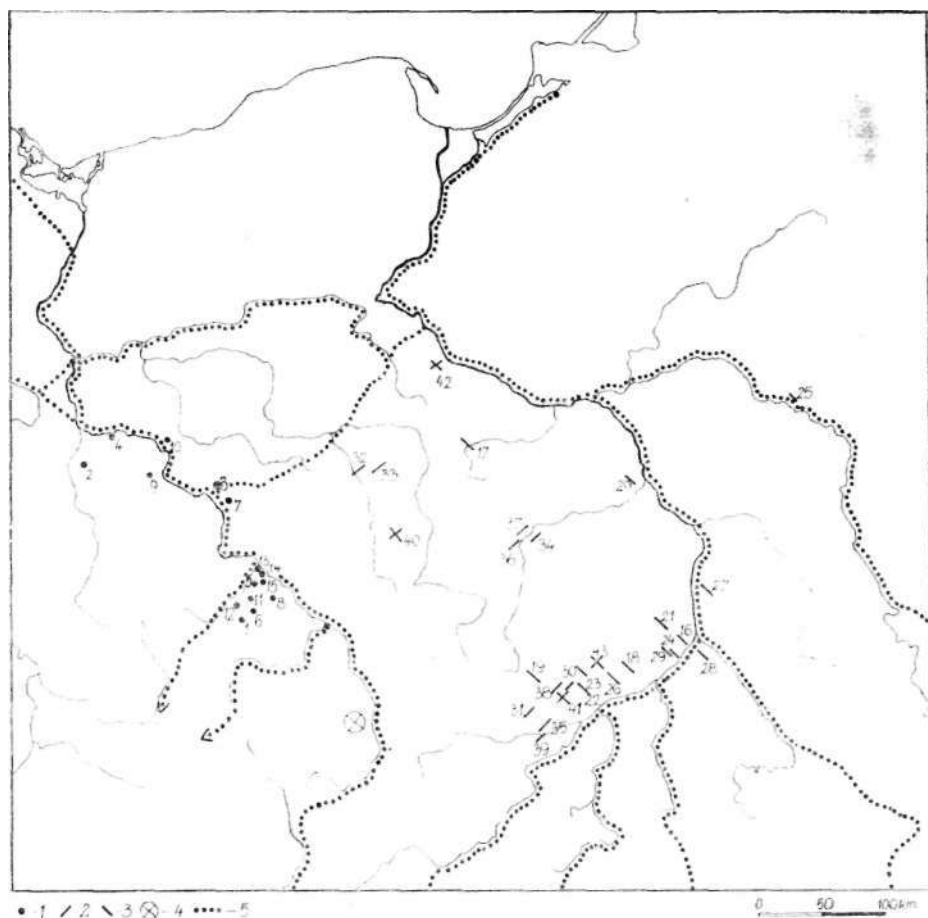
⁵⁹ K. Jażdżewski 1948: 127 ryc. 78, 81, 82, s. 131 ryc. 89. Jest wielce prawdopodobne, że do tej grupy należy też ostatnio odkryta osada obronna ludności „trzcinięckiej” w Słonowicach (stan. „G”) woj. kieleckie — Informator Archeologiczny, 1982: 89.

⁶⁰ W rozumieniu geomorfologiczno-hydrograficznych uwarunkowań kontaktów kulturowych.

⁶¹ Zjawisko „wspólnot transkarpaccyckich” uwypukla najwyraźniej np. J. Machnik 1967: 160 n; 1971.

⁶² Por. tok dochodzenia do podobnych wniosków: J. Fogel 1977: 103 n. Por. też przypis 38.

⁶³ M. Gedl 1967: 160 n.

Mapa 2. Struktura kontaktów ludności z terenów ziem Polski ze wspólnotami zasiedlającymi południowe stoki Karpat i Sudetów na przełomie BA/BB: 1 - znaleziska ujawniające powiązanie z VI fazą KU - wg W. Szmukier 1977 - tam też bliższe dane o stanowiskach, 2 - znaleziska ujawniające powiązanie z KM_a — bliższe dane o stanowiskach - część H.A.2.a, 3 - znaleziska ujawniające powiązanie z KO- wg M. Cabalska 1933 - tam też bliższe dane o stanowiskach 4 — znaleziska wykazujące dwukierunkowe powiązanie: KM_i i K3, 5 — kultura nowocerekwiańska (KNC), 6 - główne szlaki dalekosiężnej wymiany z INB. Lista stanowisk umieszczonych na mapie: 1 - Białostrzezie, 2 - Brody, 5 - Gola Górowska, 4 - Krosno Odrzańskie, 5 - Mokrynos Górny, 6 - Opatowice, 7 - Osetno Wielkie, 8 - Piskorzewo, 9 - Solniki, 10 - Swarzynica, 11 - Szczepankowice, 12 - Tomice, 13 - Wrocław Jagodno, 14 - Wrocław Wojszyce, 15 - Wrocław Oporowo, 16 - Błonie, 17 - Błonie, 18 - Czyżów, 19 - Goszyce, 20 - Linin, 21 - Opatów, 22 - Miernów, 23 - Nieprawice, 24 - Sambożec, 25 - Słochy Annopolskie, 26 - Świniary, 27 - Trzciniac, 28 - Trześć, 29 - Złota, 30 - Drożejowice, 31 - Iwanowice, 32 - Kurza, 33 - Lgów, 34 - Obizierz, 35 - Pleaszew, 36 - Studzianki, 37 - Swołiszowice Małe-Borek, 38 - Szarbia, 39 - Wyciąże, 40 - Lubna, 41 - Rosiejów, 42 - Wolica Nawa, 43 - Żarniki Górne

Map 2. Structure of contacts of the population inhabiting Poland with the communities inhabiting the southern slopes of the Carpathians and Sudetes at the BA/BB transition.

2. ZAKRES ODDZIAŁYWAŃ PÓŁNOCNYCH KRĘGU WSCHODNIOKARPACKIEGO

Problem wzajemnych więzi kulturowych między społecznościami dorzecza Wisły i kręgu wschodniokarpackiego jest już od dość dawna przedmiotem dyskusji⁶⁴. Początkowo za reprezentatywne dla tego kierunku powiązań kulturowych uznawane były jedynie wyroby brązowe⁶⁵. Sytuację tę zmieniło w znacznym stopniu odkrycie z Maszkowic⁶⁶. W związku z nim podjęta została próba zebrania form ceramicznych z dorzecza Wisły reprezentatywnych dla omawianego zjawiska⁶⁷. Ujawniła ona znaczny zasięg przestrzenny adaptacji cech wschodniokarpackich prezentując alternatywę dla dotychczasowych ujęć minimalizujących ich udział w kształtowaniu sytuacji kulturowej w dorzeczu Wisły⁶⁸. Obserwując tymczasem sytuację kulturową w Europie, szczególnie na „strategicznym” wówczas kierunku przekazu surowców, wytworów i wzorców: Anatolia<->Egea<->Bałkany, należałoby znacznie wyżej ocenić rolę wschodniokarpackiego centrum w rozwoju kulturowym społeczności nad Wisłą i Odrą.

Uwypukleniu znaczenia centrum wschodniokarpackiego służyć będzie, ujęta w formie modelu, koncepcja (a ściślej jej zarys) powiązań kulturowych ludności z terenów dorzecza Odry i Wisły ze wspólnotami zasiedlającymi południowe podnóże Karpat i Sudetów. W modelu tym wyróżniono trzy etapy powiązań.

Etap pierwszy. Już w okresie BA₁ i początkach BA₂ ma miejsce „konkurencja” w emisji dóbr ku północy dwóch centrów: ośrodka zachodniokarpackiego — KU

⁶⁴ S. Nosek 1961: 40 — „krag siedmiogrodzki”, J. Kostrzewski, K. Jażdżewski, W. Chmielewski 1965: 142- 143, Z. Bukowski 1969: 166, M. Cabalska 1974, a szczególnie 1980.

⁶⁵ J. Dąbrowski 1972: 27 n.

⁶⁶ M. Cabalska 1974.

⁶⁷ M. Cabalska 1980.

⁶⁸ Np. *Prahistoria Ziem Polskich* 1978.

biting the southern slopes of the Carpathians and the Sudetes at the turn of BA-BB. Legend: 1 — finds with features of the Unetice Culture phase VI (after W. Szmukier 1977), 2 — finds with the Madiarov Culture features (part II.A.2.a), 3 — finds with the Otomani Culture features (after M. Cabalska 1980), 4 — finds with the Madiarov and the Otomani Cultures features, 5 — Nowa Cerkwią Culture, 6 — main routes of the INB exchange. List of sites: 1 — Białobrzezie, 2 — Brody, 3 — Gola Górowska, 4 — Krosno Odrzańskie, 5 — Mokrynos Góry, 6 — Opatowice, 7 — Osetno Wielkie, 8 — Piskorzewo, 9 — Solniki, 10 — Swarzynica, 11 — Szczepankowice, 12 — Tomice, 13 — Wrocław Jagodno, 14 — Wrocław Wojszyce, 15 — Wrocław Oporowo, 16 — Błonie, 17 — Błonie, 18 — Czyżów, 19 — Goszyce, 20 — Linin, 21 — Opatów, 22 — Miernów, 23 — Nieprawice, 24 — Sambożec, 25 — Słochy Annapolskie, 26 — Świniary, 27 — Trzciniec, 28 — Trześć, 29 — Złota, 30 — Drożejowice, 31 — Iwanowice, 32 — Kurza, 33 — Lgów, 34 — Obdierz, 35 — Pleszów, 36 — Studzianki, 37 — Swoliszowice Małe — Borek, 38 — Szarbia, 39 — Wyciąże, 40 — Lubna, 41 — Rozejów, 42 — Wolica Nowa, 43 — Żemiki Górne

B. IDENTYFIKACJA CECH AUTOCHTONICZNYCH KULTUROWO W MATERIALE GOSZCZEWSKIM

Obok znajomości czynnika allochtonicznego⁷⁷, naglącą potrzebą badań (nad INB w ogóle) jest poznanie autochtonicznego czynnika kulturowego — jednego z dwóch, konstytuujących ówczesną sytuację kulturową na Kujawach⁷⁸. Bez tego ustawicznie będziemy zdani na połowiczność proponowanych przez nas rozwiązań⁷⁹. Aktualny stan badań — podsumowany dla Kujaw przez A. Koško⁸⁰ — uniemożliwia dokonanie szerszych analiz (zarówno w aspekcie typologicznym jak i chronologiczno-chorologicznym). Dlatego też rozważania w tej części ograniczone zostały do niezbędnego minimum, to jest do prezentacji odnalezionych w materiale goszczewskim cech konkretnych tradycji autochtonicznych i kilku uwag ogólnych.

Jak już wcześniej stwierdzono analiza stylu ceramiki z Goszczewa pozwoliła na wyróżnienie w nim dwóch tradycji autochtonicznych: 1) „postamforowej” oiaz 2) iwieńskiej.

1) Problem identyfikacji cech tradycji „postamforowej” w materiale goszczewskim związany jest ściśle z wyróżnioną na wstępie trzecią grupą technologiczną (por. część I.B.1 — uwagi wstępne). Specyficzna „pośredniość” cech technologii tej grupy pozwala przypuszczać, że jest ona efektem potencjalnych oddziaływań między ludnością allochtoniczną (której charakter kulturowy przedstawiono w poprzedniej części artykułu) i ludnością autochtoniczną o tradycji KAK (przynajmniej w zakresie wytwarzania ceramiki naczyniowej). Prawdopodobnie także z omawianym środowiskiem wiążą się niektóre cechy makromorfologii ceramiki: 37, 313 (tablica II: 7, 9) i 37, 212 (tablica II: 10).

2) Cechy o tradycji iwieńskiej są najwyraźniej widoczne w zbiorze goszczewskim na płaszczyźnie technologicznej — duża frekwencja fragmentów ceramiki typu technologicznego II stopnia 5 (tabela 1) oraz w zdobnictwie — wątki M-178 (tablica III: 16, 19).

Występowanie w materiale goszczewskim (widoczne szczególnie na płaszczyźnie

⁷⁷ Po obejrzeniu wyboru ceramiki wczesnobrązowej (grupa technologiczna druga — por. część I. B. — uwagi wstępne) Vaclav Moucha stwierdził daleko idącą identyczność w obrębie cech technologii z — najbardziej znanymi Mu — zespołami czeskimi VI fazy KU. Niektóre naczynia i ich fragmenty skłonny był nawet określić w kategoriach importu z południa. W tym miejscu autor czuje się w obowiązku podziękować prof. Vaclavowi Moucha za wiele cennych uwag poczynionych w trakcie oględzin materiałów goszczewskich.

⁷⁸ Należy odrazu podkreślić, iż o czynnika autochtonicznym, który spełnia w INB funkcję podłoża kulturowego, można powiedzieć znacznie mniej niż o czynnika allochtonicznym — por. propozycje rozdziałów omawiających oba czynniki w pracy A. Kosko (1979).

⁷⁹ W założeniach programu badawczego realizowanego aktualnie przez ZBK IP UAM, w ramach którego powstał ten artykuł, właśnie problematyka czynnika autochtonicznego ma zasadnicze znaczenie.

⁸⁰ A. Koško 1979.

technologii) obu tych tradycji zdaje się potwierdzać tezę nie tylko o długotrwałej egzystencji na terenie Kujaw wspólnot o tradycji KAK⁸¹, ale także o znacznym mobilizmie kulturowym tego czynnika⁸².

C. POZYCJA TAKSONOMICZNA MATERIAŁÓW Z GOSZCZEWA

1. POZYCJA CHRONOLOGICZNA

Podstawą do wyznaczenia pozycji chronologicznej zespołu goszczewskiego jest obecność cech związanych z tradycją KMa i KO. Cechy te są najprawdopodobniej sobie współczesne. Oparta na tych podstawach cezura „wyjścia” z „południa” impulsu, który zaważył na kształcie zjawiska goszczewskiego, może być określona na przełom BA/BB, czyli byłby to etap rozwoju klasycznej fazy (II) KMa⁸³, klasycznej fazy (II) KO⁸⁴ oraz KW i VI fazy KU.

W ramach komponentu autochtonicznego, zarówno stan badań nad chronologią (szczególnie KAK), jak i nikłość śladów obseiwowanych w Goszczewie (szczególnie KI) nie pozwalają na bardziej ścisłe określenie chronologii względnej materiałów goszczewskich.

2. KWESTIA ISTNIENIA ODRĘBNEGO - „GOSZCZEWSKIEGO” SYSTEMU KULTUROWEGO

Zbiór informacji pozyskanych w Goszczewie ujawnia nową strukturę powiązań ludności Kujaw z centrami zakarpackimi, wyróżniając się nadto wśród innych zespołów kujawskich ilością i różnorodnością składowych cech. Wśród znanych współcześnie kompleksów źródeł z BB-BC stanowi novum, otwierając drogę dla weryfikacji dotychczasowych schematów autogenezy społeczeństw tego regionu.

Okres BB-BC w przyjętym obecnie dla Kujaw modelu autogenezy kulturowej⁸⁵ przedstawiany był jako etap w zasadzie endogennych przemian — daleko zaawansowanej integracji na bazie iwienizacji. Powstałe na tej podstawie postwieńskie struktury kulturowe⁸⁶ miały zaprezentować tzw. kujawski wariant kultury horyzontu trzcinieckiego. Model ten — jak można zauważyć — nie uwzględniał istnienia

⁸¹ Koncepcji; tę sformułował w ogólnych zarysach J. Kostrzewski (1949: 72, 77). Podjął ją w latach sześćdziesiątych T. Wiślański w oparciu o konkretne znaleziska — por. T. Wiślański 1966: 80 n — problem tzw. grup mieszanych KAK, a ostatnio rozwinął A. Koško (1979: 100, tabela 18).

⁸² Por. wyraźnie „wczesnobrązowe” formy znajdujące w kontekście znalezisk KAK, T. Wiślański 1966: 194 ryc. 35: 6, s. 211 ryc. 49: 14, s. 212 ryc. 50: 16, 37.

⁸³ A. Toćik, J. Vládar 1971: 389.

⁸⁴ A. Toćik, J. Vládar 1971: 393, 1. Bona 1975 - określona tu jako grupa Füzesabony.

⁸⁵ A. Koško 1979.

⁸⁶ A. Koško 1979: 194 n.

jakichkolwiek innych, późniejszych od konstytuujących system KI — a o równej sile przewartościowującej — zewnętrznych, dalekosiężnych inspiracji kulturowych.

Już w trakcie konstrukcji komentowanej koncepcji znane były pewne „poszlakowe symptomy”, których na jej gruncie nie można było dostatecznie koherentnie zinterpretować. Do grupy tychże należy zaliczyć: a) pobudzenie rozwoju społeczności Kujaw Wschodnich w okresie BB-BC, którego efektem musiała być wyraźna odrębność kulturowa tej części Kujaw, jaką zaobserwować można na etapie rozwoju wczesnej KŁ⁸⁷, b) formowanie się zespołu zjawisk (przedmiotów i wzorców), wiążących społeczności tej części mezoregionu z Małopolską (np. kwestia rozprzestrzenienia się tzw. buławek kanelurowanych)⁸⁸, c) pojawienie się odrębnych stylistycznie tradycji „iwieńskiej” cech ceramiki, w zasięgu ogólnokujawskim (w większości jednak w zespołach ubogich — por. uwagi niżej).

Informacje z Goszczewa, widziane z perspektywy wymienionych „symptomów” upoważniają do próby istotnej modyfikacji zarysowanego wyżej modelu. Ujawniając nową kategorię kontaktów ludności Kujaw z centrami zakarpacczymi pozwalają one na bardziej wszechstronną ocenę zmian kulturowych w BB-BC. Względnie szeroki zakres informacji uzyskanych w Goszczewie okazał się płaszczyzną eksplikacyjną dla szeregu znalezisk (por. grupa „c” wyżej przedstawionych „symptomów”) nie dających się dostatecznie zinterpretować na gruncie dotychczas stosowanego modelu. Należą do nich materiały ceramiczne ze stanowisk: 1) Broniewice stan. 1, woj. bydgoskie⁸⁹, 2) Dobieszewice stan. 2, woj. bydgoskie⁹⁰, 3) Jacewo stan. 4c, woj. bydgoskie⁹¹, 4) Ludkowo stan. 1A, woj. bydgoskie⁹², 5) Opoki, woj. włocławskie⁹³, 6) Rojewice stan. 1, woj. bydgoskie⁹⁴, 7) Sędzin stan. 49, woj. włocławskie⁹⁵, 8) Sielec stan. 2, woj. bydgoskie⁹⁶, 9) Siniarzewo, woj. włocławskie⁹⁷, 10) Wielowieś stan. 15, woj. bydgoskie⁹⁸, 11) Wolica Nowa stan. 1, grób 5, woj. włocławskie⁹⁹ (mapa 3).

Wyżej wymienione obiekty, w oparciu o wyniki badań uzyskane w Goszczewie, można powiązać (łącznie ze stan. 14 w Goszczewie) w pewną, względnie spójną

⁸⁷ A. Cofta-Broniewska, A. Koško 1982: 122 n. — omawiany teren określono tam jako Kujawy Centralne i Wschodnie.

⁸⁸ A. Koško 1979: 200 n.

⁸⁹ A. Koško 1979: Katalog I pozycja 177.

⁹⁰ A. Koško 1979: Katalog I pozycja 180/2.

⁹¹ A. Koško 1979: Katalog I pozycja 63/4c.

⁹² A. Koško 179: Katalog I pozycja 84/1A.

⁹³ A. Koško 1979: Katalog I pozycja 14 - także ostatnie badania ZBK IP UAM w Opo-kach stan. 7.

⁹⁴ A. Koško 1979: Katalog I pozycja 120/1.

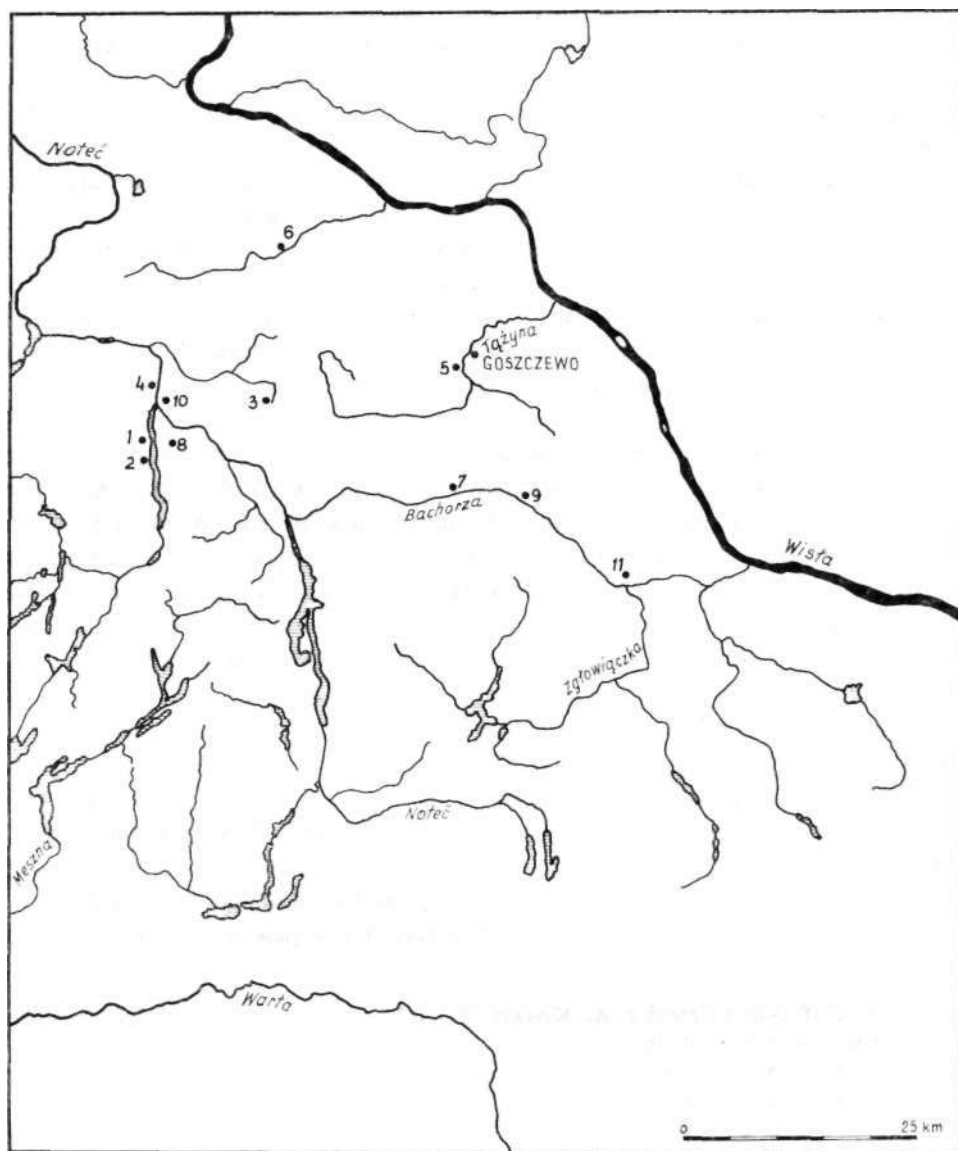
⁹⁵ Ostatnie badania ZBK IP UAM.

⁹⁶ A. Koško 1979: Katalog I pozycja 123/2.

⁹⁷ A. Koško 1979: Katalog I pozycja 22.

⁹⁸ A. Koško 1979: Katalog I pozycja 142/15.

⁹⁹ A. Koško 1979: Katalog I pozycja 328/1.

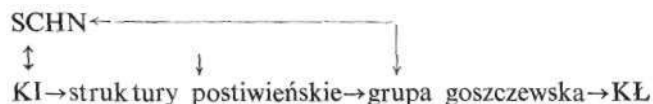

Mapa 3. Punkty osadnicze ludności grupy goszczewskiej na Kujawach (numery odpowiadają numeracji użytej w tekście — por. część II.C.2.)

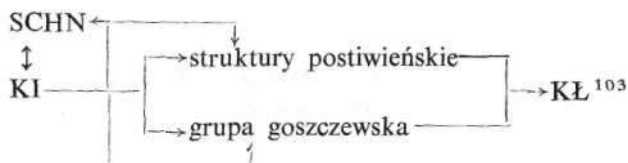
Map 3. Settlements of the Goszczewo group communities in Kujawy (numbers correspond to the numbering in the text — cf. part II.C.2.)

przestrzennie i kulturowo całość wyodrębniającą się na Kujawach. Istotną jej cechą stanowi adaptacja elementów allochtonicznych wywodzących się z kręgu wschodnio-karpackiego i KMa. Całość tę można, na podobnej zasadzie jak uczyniono to na Górnym Śląsku z analogicznym zjawiskiem silnej recepcji wpływów wietrzowskich¹⁰⁰, uznać za odrębną jednostkę kulturową, którą proponuje się określić wstępnie mianem grupy (gosczezwskiej), bliżej na tym etapie badań nie dającej się określić kultury.

Przedstawiona wyżej, szkicowa charakterystyka grupy gosczezwskiej ma na celu wstępne zasygnalizowanie problematyki z nią związanej, bynajmniej nie wyczerpując wszelkich problemów. Zasadniczą kwestią na obecnym etapie badań są wzajemne stosunki czasowo-przestrzenne grupy gosczezwskiej do procesu iwienizacji¹⁰¹. Ujawnienie zjawiska grupy gosczezwskiej daje podstawy do przewartościowania koncepcji o długim okresie trwania procesów kulturowych związanych z iwienizacją oraz rzuca nowe światło na charakter tzw. struktur postiwieńskich¹⁰². Osłabieniu ulega koncepcja względnie prostego rozwoju społeczeństw Kujaw, od KI poprzez — będące efektem iwienizacji — struktury postiwieńskie do KŁ. Niemożliwy jest aktualnie do ustalenia stopień tego osłabienia. Czy grupa gosczezwka jest nowym, „ogólnokujawskim” etapem integracji na drodze ewolucji kulturowej w kierunku KŁ; to znaczy czy mamy do czynienia z sytuacją, którą w uproszczeniu można przedstawić za pomocą następującego schematu:

czy jest tylko jednym z możliwych ogniw łańcucha przekształceń kulturowych, np:

Na gruncie źródłoznawczym poparciem hipotezy drugiej byłaby wyraźna opozycja cech zespołu z Biskupina stan. 2a (struktura postiwieńska — Kujawy Zachodnie) i Goszczewa (Kujawy Wschodnie).

¹⁰⁰ KNC - M. Gedl 1963.

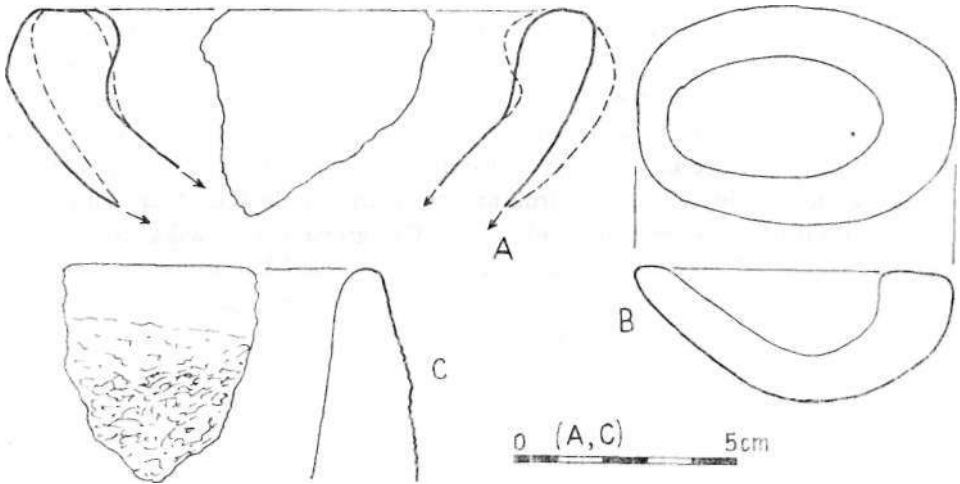
¹⁰¹ A. Kośko 1979: 180 n.

¹⁰² A. Kośko 1979.

¹⁰³ Jedną z dróg rozbudowy tego modelu sugeruje charakter informacji ze stanowiska 2 w Samowie. Z tradycją wschodniokarpacką łączy go wprawdzie cecha niskiego zawieszenia załomu brzuśca, ale charakter wątków zdobniczych oraz inne cechy makromorfologii składających się nań naczyń wskazywałyby na pewną „autonomię” kulturową (w ramach szeroko pojętej kujawskiej strefy kontaktowej z centrami wschodniokarpackimi) zjawiska ujawnionego przez styl Samowski (A. Kośko 1979: 201 przypis 573).

UWAGI KOŃCOWE

Dla społeczności centrum wschodniokarpackiego i KMa ważnym kierunkiem powiązań kulturowych był kierunek północny, szczególnie tereny w dorzeczu Wisły. Ich penetracja kulturowa sięgnęła między innymi terenu Kujaw — jednego z podstawowych wówczas ośrodków kulturowych na Niżu. Partnerem w środowisku kujawskim okazały się zwiennizowane wspólnoty schyłkowo-neolityczne — genetycznie powiązane ze środowiskiem KAK. Jest przy tym charakterystyczne, iż obszar przez nie zajmo-

Ryc. 6. Goszczewo gm. Aleksandrów Kuj., woj. włocławskie, stan. 14. Fragmenty naczyń interpretowane jako związane z metalurgią. A, C — fragmenty tygli, B — szkicowa rekonstrukcja kształtu tygla A — bez skali

Fig. 6. Goszczewo site 14, Aleksandrów Kujawski commune, Włocławek province. Pottery shards interpreted as connected with metallurgy. Legend: A, C — crucibles shards, B — sketchy reconstruction of crucible A — no scale

wany (mapa 3) obejmował w zasadzie tereny o największej dynamice zmian kulturowych w IN B¹⁰⁴. Omawiana grupa wspólnot autochtonicznych, zważywszy na komponent „amforowy”, miała zapewne znaczny udział w wymianie bursztynem już od zarania tego zjawiska¹⁰⁵. Długotrwałe utrzymywanie więzi wymiany zaowocowało na płaszczyźnie kulturowej na Kujawach nowym systemem — w postaci grupy goszczewskiej.

Funkcja przekąźnika, a może i przetwórcy¹⁰⁶ w dalekosiężnej wymianie bursztynem-metalem, musiała — z racji swojej nadrzędności — wpłynąć na specyficzny kształt

¹⁰⁴ Strefa B i C wg A. Koško 1979: 198 n. oraz mapa 19.

¹⁰⁵ A. Koško 1979: 170 n.

¹⁰⁶ A. Koško 1979: 170 n.

kultury omawianych społeczeństw. Świadczą o tym: sytuowania osiedli nad ciekami — ówczesnymi głównymi szlakami¹⁰⁷ (mapa 3) oraz, zaznaczająca się już na tym etapie badań, istotna funkcja konia (część I.B.2)¹⁰⁸.

Kończąc należy jeszcze raz podkreślić, iż — wyeksponowana tu hipoteza o egzystencji na Kujawach archeologicznej grupy kulturowej powiązanej genetycznie z najbardziej dynamicznymi rozwojowo centrami Kotliny Karpackiej w okresie przełomu BA/BB ma podstawowe znaczenie dla rozumienia autogenezy społeczeństw Kujaw, szczególnie w aspekcie rekonstrukcji złożonego procesu formowania się KŁ. Tworzy to podstawy do daleko idącego przemodelowania przyjmowanego dotychczas dla Kujaw paradygmatu zmian kulturowych.

LITERATURA

Blombergowa M. M.

1968 *Osada kultury trzcinieckiej w Kurzej, pow. Kalisz*, Fontes Archaeologici Posnanienses, t. 19, s. 38 - 57.

Bona I.

1975 *Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstliche Beziehungen*, Budapest.

Bukowski Z.

1969 *Studia nad południowym i południowo-wschodnim pograniczem kultury łużyckiej*, Wrocław-Warszawa-Kraków.

1980 *W sprawie wczesnych faz epoki brązu w południowej strefie Polski*, Archeologia Polski, t. 25, z. 2, s. 281 - 320.

Cabalska M.

1974 *Die Problematik der ältesten mit Buckelornamenten verzierten Keramik aus dem Gebiete Kleinpolens unter Berücksichtigung des Materials aus Maszkowice, Kreis Nowy Sącz*, Zeszyty Naukowe UJ. Prace Archeologiczne, z. 18, s. 57 - 92.

1974 *Z badań nad problematyką najstarszej ceramiki guzowej*, Slovenská Archeologia, t. 22, cz. 1, s. 39-71.

1979 *Związki między kulturą otomani a kulturą trzciniecką*, Archeologia Polski, t. 24, z. 1, s. 53 - 62.

Cofta-Broniewska A., Kośko A.

1982 *Historia pierwotna społeczeństw Kujaw*, Warszawa-Poznań.

¹⁰⁷ Należą do nich: Tażyna, Noteć, ciąg Jeziora Pakoskiego, Bachorza i Zgłowiączka.

¹⁰⁸ O przodującej, cywilizacyjnej roli wspólnot KG mogą ponadto świadczyć, znalezione w Goszczewie, fragmenty dwóch niewielkich ale grubościennych (o znacznym stopniu przepalenia) naczyń, interpretowanych jako tygły — ryc. 6. Jeden z fragmentów (ryc. 6: A) poddany był analizie metaloznawczej, której dokonała pani inż. Longina Kozierowska z Centralnego Laboratorium IHKM PAN w Warszawie (laboratoryjny nr próbek 7084). Wyniki wstępne są następujące: „Na podstawie otrzymanych wyników przypuszcza się, że fragment tygielka był związany z działalnością produkcyjną ołowiu, a także być może ze srebrem oraz cyną. Świadczą o tym wyraźnie pojawiające się linie widmowe tych pierwiastków w próbkach B, C i częściowo D. Śladowa zawartość miedzi w próbce B pochodzi ze wspomnianej działalności”. Szerzej problem ten zostanie podjęty w przygotowywanej publikacji.

Czebreszuk J.

1982 *Mikroregion osadniczy ludności z przełomu epoki neolitu i brązu w Mamliczu, gm. Barcin, woj. bydgoskie*, Poznań (praca magisterska w maszynopisie).

Czerniak E.

1979 *Osada ludności kultury amfor kulistych w Kruszy Zamkowej, gm. Inowrocław, stanowisko 3*, Poznań (praca magisterska w maszynopisie).

Czerniak E., Czerniak L.

1984 *Z badań nad genezą i rozwojem kultury amfor kulistych na Kujawach*, Folia Praehistorica Posnaniensia, t. 1 (wyd. 1985), s. 23 - 62.

Czerniak L.

1980 *Rozwój społeczeństw kultury późnej ceramiki wstęgowej na Kujawach*, Poznań.

Czerniak L., Koško A.

1980 *Zagadnienie efektywności poznawczej analizy chronologicznej ceramiki na podstawie cech technologicznych. Z problematyki badań nad „datowaniem technologicznym” ceramiki kultur neolitycznych Kujaw*, Archeologia Polski, t. 25, z. 2, s. 247- 279.

Dąbrowski J.

1972 *Powiązania ziem polskich z terenami wschodnimi w epoce brązu*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.

Domańska L., Kosko A.

1983 *Łącko, gm. Inowrocław, woj. bydgoskie; stan. 6 — obozowisko z fazy „AB” (I) kultury pucharów lejkowatych. Z badań nad genezą rozwoju i systematyką kultury pucharów lejkowatych na Kujawach*, Zeszyty Naukowe UŁ, Folia Archaeologica t. 4.

Fogel J.

1977 *Z badań nad kontaktami społeczeństw ziem polskich wczesnej epoki brązu z kręgiem egejskim*, Archeologia Polski, t. 22, z. 1, s. 97 - 108.

Gajewski L.

1969 *Fin du neolithique — debut de la periode de Hallstatt*, Inventaria Archaeologica Fasc. 22, PL 130 - 136, Warszawa.

1975 *Znalezisko z początków epoki brązu z Putnowic, pow. Chełm Lubelski*, Wiadomości Archeologiczne, t. 40, s. 590 - 591.

Gardowski A.

1952 *Niektóre zagadnienia kultury trzcinieckiej w świetle wykopalisk w miejscowości Lubna, pow. Sieradz*, Wiadomości Archeologiczne, t. 18, s. 1-77.

1959 *Plemiona kultury trzcinieckiej w Polsce*, Materiały Starożytne, t. 5, s. 7 - 176.

Gąsior M.

1975 *Kultura trzciniecka na obszarze Polski Środkowej*, Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, Seria Archeologiczna, nr 22, s. 101 - 120.

Gedl M.

1963 *Wczesny i starszy okres epoki brązu na Górnym Śląsku*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 16, s. 24 - 53.

1975 *Kultura przedłużycka*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.

Gimbutas M.

1965 *Bronze age cultures in central and eastern Europe*, Paris — The Hague — London.

Grygiel R.

1975 *Osada kultury trzcinieckiej w Lgowie, woj. Kalisz*, Fontes Archaeologici Posnanienses, t. 26, s. 63 - 75.

Gurba J.

1957 *Naczynie z wczesnej epoki brązu z Jurkowa w pow. Pińczów*, Sprawozdania Archeologiczne, t. 4, s. 187 - 190.

Informator

1982 *Informator Archeologiczny, Badania 1981*, Warszawa.

Jazdzewski K.

1948 *O zagadnieniu początków kultury łużyckiej*, *Slavia Antiqua*, t. 1, s. 94 - 145.

Kaczówka (Prinke) D.

1979 *Zespół osadniczy ludności pucharów lejkowatych w rejonie Tarkowa*, Poznań (praca magisterska w maszynopisie).

Kalicz N.

1968 *Die Friihbronzezeit in Nordost-Ungarn*, Budapest.

Kempisty A.

1978 *Schyłek neolitu i początek epoki brązu na Wyżynie Małopolskiej w świetle badań nad kopcami*, Warszawa.

Kempisty E.

1973 *Kultura ceramikigrzebykowo-dolkowej na Mazowszu i Podlasiu*, *Wiadomości Archeologiczne*, t. 38, s. 3 - 76.

Kostrzewski J.

1949 *Pradzieje Polski*, Poznań.

Kostrzewski J., Jazdzewski K., Chmielewski W.

1965 *Pradzieje Polski*, Wrocław-Warszawa-Kraków.

Kośko A.

1979 *Rozwój kultury społeczeństw Kujaw w okresach schyłkowego neolitu i wczesnej epoki brązu*, Poznań.

1981 *Udział południowo-wschodnioeuropejskich wzorców kulturowych w rozwoju niżowych społeczeństw kultury pucharów lejkowatych*, Poznań.

Ondraček J., Stuchlíkova J.

1982 *Veteřovské sídlíste v Budkovicích*, Brno.

Machnik J.

1966 *Studia nad kulturą ceramiki sznurowej w Małopolsce*, Wrocław-Warszawa-Kraków.

1967 *Stosunki kulturowe na przełomie neolitu i epoki brązu w Małopolsce*, *Materiały do prahistorii ziem polskich*, cz. III, z. 1.

1971 *Przemiany kulturowe u schyłku neolitu i w początkach wczesnej epoki brązu w Kotlinie Karpackiej oraz ich odbicie w Małopolsce*, *Archeologia Polski*, t. 16, s. 119 - 147.

1973 *Friihbronzezeit Polens*, Kraków.

Moucha V.

1963 *Die Periodisierung der Uneticer Kultur in Böhmen*, *Sborník Československé společnosti archeologické*, t. 3, s. 9 - 60.

Nosek S.

1961 *Wczesny (7) okres epoki brązu w Polsce*, *Sprawozdania z posiedzeń Komisji PAN oddział w Krakowie*, styczeń-czerwiec 1961, s. 38 - 40, Kraków.

Prahistoria Ziem Polskich

1978 *Prahistoria Ziem Polskich*, T. III, *Wczesna epoka brązu*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.

Praveké dejiny Čech

1978 *Praveké dejiny Čech*, Praha.

Reyman T.

1948 *Dokumentaryczne wartości odkryć w Kopcu Wschodnim w Rosiejowie, w po w. Pińczowskim*, *Slavia Antiqua*, t. 1, s. 42-81.

Sarnowska W.

1969 *Kultura unietycka w Polsce*, t. I, Wrocław-Warszawa-Kraków.

Siuchniński K.

1972 *Klasyfikacja czasowo-przestrzenna kultur neolitycznych na Pomorzu Zachodnim*, cz. II, *Opracowanie analityczne*, Szczecin.

Szmukier W.

1977 *Przyczynek do zagadnienia wyróżnienia późnej fazy kultury unietyckiej w Polsce*, *Archeologia Polski*, t. 22, z. 2, s. 389 - 397.

1980 *Stosunki kulturowe w Polsce Południowo-Zachodniej na przełomie wczesnej i starszej epoki brązu*, *Archeologia Polski*, t. 25, z. 1, s. 7 - 23.

Tichelka K.

1960 *Moravský véteřovský typ*, *Pamatky Archeologicke*, t. 51, z. 1, s. 27-1 29.

Točík A.

1964 *Opevena osada z doby bronzovej vo Veselom*, *Archaeologica Slovaca Fontes*, t. 5, Bratislava.

Točík A., Vladár J.

1971 *Prehl' ad bádania v problematike vývoja Slovenska v dobe bronzovej*, *Slovenska Archeologia*, t. 19, z. 2, s. 365 - 412.

Vladár J.

1973 *Osteuropäische und mediterrane Einflüsse in Gebiet der Slowakei während der Bronzezeit*, *Slovenska Archeologia*, t. 21, z. 2, s. 253 - 344.

Żak J.

1966 *Historia pierwotna i jej współczesne metody*, *Studia Metodologiczne*, t. 2, s. 67 - 89.

**A SETTLEMENT FROM THE MIDDLE OF THE SECOND MILLENIUM B.C.
IN GOSZCZEWO SITE 14, ALEKSANDRÓW KUJAWSKI COMMUNE,
WŁOCŁAWEK PROVINCE
A CONTRIBUTION TO THE STUDIES OF THE CULTURAL DEVELOPMENT
OF THE KUJAWY COMMUNITIES
AT THE TURN OF THE NEOLITHIC AND THE BRONZE AGE**

Summary

This paper is a monographic presentation of settlements dated back to the interstage between Neolithic and the Bronze Age¹ (INB) (Goszczewo site 14, Aleksandrów Kujawski commune, Włocławek province), and an attempt at a cultural interpretation of this phenomenon against the possibly wide European background.

The site is situated in Kujawy (map 3), in the middle part of the Tażyna river lowland (map 1). The surface survey (fig. 1) and the excavatory works (fig. 2) allowed for a complete reconstruction of the INB settlement territorial range. Most probably we deal here with a one living structure settlement (fig. 3) which was superimposed on an older settlement of the Globular Amphora: Culture (GAC) community (fig. 4).

In the first part (I) of this paper a specification of features of the following ranges is given: (1) pottery technology (tab. 1), based on a scheme outlined in the text⁷ (part I.B.1.a), (2) pottery macromorphology¹¹ (tab. 2), (3) pottery micromorphology and in particular: (3a) rims (tab. 3)¹², (3b) bottoms (tab. 4) — according to principles presented in this paper (fig. 5) and (4) pottery ornamentation (tab. 5)^{15/16}. In part I.B.2, the results of archaeozoological analyses are presented; they revealed the presence of cow and horse bones.

Part two (II) begins with a division of the full set of Goszczewo characteristic features into two groups: the allochthonous features and the autochthonous features in respect to Kujawy.

Within these groups actual traditions of the archaeological cultures (or cultures circles) were identified. Within the allochthonous feature group elements of the Madarov — Veterov circle (1), and of the east Carpathian circle (2) were differentiated. Within the autochthonous feature group, the elements of the GAC tradition and of the Ivno culture were differentiated.

When taking into consideration the allochthonous factor (part II. A and B) a review of Polish finds linked to the Madarov — Veterov tradition and to the east Carpathian tradition is presented. On its basis a discrimination of the late Unetice (phase VI acc. to V. Moucha) — Madarov — Otomani influence phase at the turn of BA/BB on the Polish territory is suggested (map 2).

The a model of possible cultural links of the communities of the Odra and Vistula river basins with communities inhabiting the southern foot of the Carpathians and the Sudetes in INB was presented. Within this mode Three stages of links are differentiated. Stage one. Already during BA₁ and at the beginning of BA₂ a competition develops between two centres in establishing the contacts with the North. The centers are the west Carpathian one (Unetice culture) and the east Carpathian one (Hatvan culture — Otomani culture). The „trumps" in this competition are, on the one hand the deposits of copper, tin and other ores, and, on the other hand, the Baltic amber resources. This competition is followed by the establishment of a number of new contacts among communities. Initially, the west center is the dominating one and thus the route Bohemia — the Sudetes — lower Silesia — Great Poland — Kujawy — east Pomerania is/the most important one.

Stage two. The turn of BA/BB brings about a racial change. To that time Slovak scientists date back a significant increase in the occurrence of features genetically related to Egea in the west Carpathian zone, i.e. in the Otomani and in the Madarov culture zone. At that time the route: Bohemia — the Carpathians — Small Poland — along the Vistula river — Kujawy — east Pomerania gains in importance. Within this phase of contacts the Goszczewo phenomenon should be placed.

Stage three. It should be dated back to BB-BC. Its characteristic elements are: (1) territorial „expansion" of the west center — represented by the mountain culture communities, and (2) noticeable decrease of the communities of the Carpathian Valley contacts with Egea.

The presentation of the above model is followed by an analysis of the Kujawy reception of the general middle European cultural phenomena outlined above. It was found that the Goszczewo materials exhibit a greater, as compared to other Kujawy settlements, number and variety of features, and thus it is a „novum" within the known BB-BC sources which may open the way to a verification of the current schemata of the autogenesis of this region communities.

Up to now the BB-BC period was treated in the autogenesi model accepted for Kujawy as a stage of endogenic transformations, i.e. advanced integration on the basis of the adaptation of the Ivno culture. The post-Ivno cultural structures, formed on this basis, were to represent the so called Kujawy variant of the Trzciniec phase. The above model did not assume the existence of other distant geographical inspirations later than the ones of the Ivno system and equally strong.

The Goszczewo materials justify an attempt at a serious modification of this interpretation. The wide range of the Goszczewo finds turned out to be adequate explicational plane for a number of th Kujawy finds that could not be interpreted comprehensively within the current model (part II.C.2. and map 3).

The Goszczewo site jointly with other sites quoted in the paper can now be treated as revealing a new category of contacts with the trans-Carpathian settlements at the turn of BA-BB. This category was not known to be applicable for Kujawy before. It is suggested to define this phenomenon as a group (Goszczewo) of an archaeological culture difficult to be determined at this stage of analysis.

The Goszczewo group characteristics presented in this paper are meant to be an introductory

outline of some problems connected with it. At present the main problem is to relate the spatio-temporal relations of the Goszczewo group to the Ivno culture adaptation process. Still, a hypothesis concerning the cultural meaning of the Goszczewo group can be put forward.

In the course of the organized action of forming the settlement-culture systems that were to secure the multidirectional exchange, the people of the east Carpathian center and of the Madiarov culture were forced to look for partners in this exchange in the Vistula basin including the Kujawy communities. The communities from the decline of the Neolithic Age that adapted the Ivno culture turned out to be the partners. They were genetically related to the GAC communities. The long-lasting continuation of the strong exchange bonds gave, as a result, a new culture group — the Goszczewo group.

Concluding I would like to stress once again that the hypothesis is about the existence in Kujawy of a culture system genetically related to the most dynamically developing centers; of the Carpathian Valley in BA/BB is of essential importance to the understanding of the Kujawy communities autogenesis. It is especially important when one reconstructs the complex process of the formation of the Lusatian Culture.

Translated by Anna Mausch

E r r a t a

Strona	Wiersz	Powinno być
224	6 i 7 od góry	4 - kultura nowocerekwiańska (KNC), 5 - główne szlaki dalekosiężnej wymiany z INB. Lista stanowisk umieszczono-
225	10 i 11 od dołu	(after M. Cabalska 1980), 4 - Nowa Cerkwia Culture, 5 - main routes of the INB exchange. List of sites i 1 - Biało-
